

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ І СЕРЕДНІХ ВІКІВ

Ярослав Андрусяк

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ (ДАВНІЙ ЧАС)

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

(для студентів денної та заочної форми навчання
за спеціальністю 032 – «Історія та археологія»)

Ужгород – 2018

УДК 94 (3) (076)
ББК Т3 (03) я 73
Т-20

Андрусяк Я. Всесвітня історія (давній час) : навчально-методичні рекомендації (для студентів денної та заочної форми навчання за спеціальністю 032 – «Історія та археологія») / Ярослав Андрусяк [Ужгород. нац. ун-т; ф-т. історії та міжнародних відносин; каф. історії Стародавнього світу і Середніх віків]. – Ужгород : ПП «ІНВАЗОР», Ужгород – 2018. – 80 с.

Розробник:

Андрусяк Я.Я., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії Стародавнього світу і Середніх віків, ДВНЗ «УжНУ».

Рецензенти:

Міськов І.О., кандидат історичних наук, доцент кафедри культури та суспільно-гуманітарних дисциплін, Закарпатська академія мистецтв.

Відповідальний за випуск:

Ліхтей І.М., кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії Стародавнього світу і Середніх віків, ДВНЗ «УжНУ».

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри історії Стародавнього світу і Середніх віків ДВНЗ «УжНУ»

Протокол № 1 від 30 серпня 2017 р.

Схвалено методичною комісією ДВНЗ «Ужгородський національний університет» за спеціальністю 032 – «Історія та археологія»

Протокол № 3 від 26 лютого 2018 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Протокол № 2 від 1 березня 2018 р.

© Андрусяк Я.Я., 2018 р.

ЗМІСТ

1.	Опис навчальної дисципліни.....	4
2.	Мета і завдання навчальної дисципліни.....	5
3.	Програма навчальної дисципліни.....	6
4.	Структура навчальної дисципліни.....	14
5.	Тематика лекційних занять.....	16
6.	Тематика та методичні рекомендації семінарських занять.....	22
7.	Самостійна робота.....	53
8.	Методи навчання та оцінювання.....	54
9.	Перелік питань для модульного і підсумкового контролю (іспит)	60
10.	Тематика та методичні рекомендації до виконання курсових робіт	65
11.	Рекомендована література.....	67

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Курс: 1 Семестр: 1 та 2			
Кількість кредитів ECTS: 9,0	Галузь знань: 03 - «Гуманітарні науки»	Нормативний курс	
Модулів: 2		Рік підготовки: 1-й	
		Семестр: 1-й та 2-й	Семестр: 1-й та 2-й
Змістових модулів: 4	Спеціальність: 032 - «Історія археологія» та	Лекції: 88 годин	Лекції: 28 годин
		Семінари: 44 години	Семінари: 0 годин
Загальна кількість годин: 270	Освітній ступінь: Перший (бакалавр).	Самостійна робота: 138 години	Самостійна робота: 242 години
Тижневих годин для денної форми навчання: I сем.: 4 год. II сем.: 4 год.		Вид контролю: іспит	Вид контролю: іспит

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної роботи становить:

- денна форма навчання: 1:1,5
- заочна форма навчання: 1:8,5

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета дисципліни полягає у вивченні, інтерпретації історичних фактів та суспільних явищ різних країн, регіонів та цивілізацій, аналізі спільних рис та відмінностей у їх історичному розвитку, з'ясуванні досягнень та можливостей людства у минулому.

Основними завданнями дисципліни є:

- визначення понятійного апарату, принципів та методів дослідження історії;
- аналіз особливостей розвитку світового історичного процесу;
- розгляд історичних подій минулого в контексті особливостей та характерних рис розвитку державно-політичних і конфесійно-культурних систем народів і країн;
- відображення історичного досвіду державотворення, мислення і способу дій державних діячів, політиків, широкого загалу людей.

Студент повинен:

а) знати: значення та місце історії у процесі становлення і розвитку людства; періодизацію давньої історії, схожість та відмінність в історичному розвитку народів різних періодів та епох; принципи історичної організації та функціонування суспільства в політичній, економічній, соціальній, релігійній та культурній сферах життя; класифікувати та аналізувати особливості історичного розвитку етносів, держав у політичній, економічній, соціокультурній сферах суспільного життя.

б) вміти: опрацьовувати рекомендовану літературу та джерела; застосовувати методологічні принципи та методи наукового історичного дослідження; розрізняти форми державного устрою та специфіку їх політики; визначати чинники суспільного реформування та пояснювати його необхідність і якісний стан; використовувати набуті знання в педагогічній діяльності.

Знання дисципліни передбачає вміння збирати, систематизувати, аналізувати інформацію історичного характеру та використовувати її на практиці. Опрацювання історичних джерел та практичні види роботи спонукатимуть студентів до логічного мислення, критичного аналізу теоретичного матеріалу та історичних джерел. Оволодіння дисципліною передбачає пізнання політичних, соціально-економічних та культурно-релігійних процесів, які обумовлюють особливості історичного розвитку народів і країн світу. Програма навчального курсу розрахована на вивчення і засвоєння конкретного матеріалу за основними напрямками політичної, економічної, соціальної і культурної історії країн світу, починаючи від зародження людства до появи цивілізацій та їх занепаду.

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Модуль №1

Змістовний модуль №1

Тема 1. Вступ. Предмет і мета курсу.

Обсяг і завдання курсу. Особливості лекційних і практичних занять, самостійної роботи, форм контролю за вивченням курсу. Періодизація «Всесвітньої історії (давній час)». Мета і завдання курсу. Карти й атласи, особливості роботи з ними.

Тема 2. Вступ до палеоісторії. Періодизація та хронологія палеоісторії.

Поняття «палеоісторія». Місце палеоісторії в історії людства. Предмет та завдання історії первісного суспільства. Класифікація джерел. Уявлення про первісність у добу античності, Середні віки на арабському Сході, добу Відродження. Великі географічні відкриття і розширення та накопчення етнографічних знань. Зародження еволюційного розуміння первісності. Первісність очима просвітителів. Поява еволюційної теорії та її розвиток.

Особливості хронології і періодизації історії первісного суспільства. Геологічна періодизація. Розробка археологічної періодизації. Характер і зміст палеоліту, мезоліту, неоліту, енеоліту, бронзи і раннього заліза, визначення їх хронологічних рамок. Розробка антропологічної періодизації.

Сучасні культурно-антропологічні періодизації за типом общин та за типом політичного устрою. Періодизація історії первісного суспільства, запропонована С.П.Толстовим. Періодизація Г.Чайдла. Періодизація Л.Моргана.

Тема 3. Антропогенез. Від перших приматів до появи неантропів.

Поняття антропогенезу. Дарвін про походження людини. Неодарвінізм та креаціонізм. Мутаційна теорія. Місце людини в тваринному світі, проблема виділення людини із світу тварин. Еволюційна історія приматів. Критерії людини: культурні та біологічні підходи.

Перші знахідки решток викопних мавп – дріопітеків, проконсулів, рамапітеків. Австралопітеки: навколишнє середовище, походження, видова диференціація, способи виживання. Поява прямоходіння та знаряддевої діяльності. Homo habilis та епоха обдувай. Прабатьківщина людства. Архантропи (Homo erectus): фізіологічні особливості та різновиди. Розширення ойкумени. Неандертальці та епоха муст'є. Час і місце формування неантропів (Homo sapiens). Фізичний тип неантропа. Виникнення рас та основні чинники расогенезу. Расовий поділ населення Землі в часи пізнього палеоліту-мезоліту. Розселення неантропів і розширення ойкумени.

Тема 4. Соціогенез. Праобщина, раньопервісна та пізньопервісна общини.

Джерела до вивчення походження людського суспільства. Зародження і розвиток суспільного виробництва. Найдавніші форми організації австралопітеків, homo primigenius, homo habilis. Праобщина, її внутрішня структура та взаємовідносини між її членами.

Перша форма „готового” суспільства – родова община. Виникнення екзогамії та дуальної організації суспільства. Перехід до пізнього палеоліту і завершення процесу становлення людини сучасного типу. Природне середовище часів існування ранньопервісної общини. В’юрмське зледеніння та розселення тваринного світу. Соціально-економічні відносини в ранньопервісній общині. Структура ранньопервісної общини.

Структура пізньопервісної общини. Природне середовище часів існування пізньопервісної общини. Соціально-економічні відносини в пізньопервісній общині.

Особливості сімейно-шлюбних відносин праобщини. Шлюб і сім’я в ранньопервісній общині. Сімейно-шлюбні відносини пізньопервісної общини. Еволюція сім’ї та шлюбу.

Тема 5. Політогенез. Розпад первісного суспільства та зародження цивілізацій.

Передумови розкладу первісного суспільства: поява надлишкового продукту. Диференціація власності, формування сімейної власності, дарообмін і розвиток престижної економіки.

Тема 6. Стародавній Єгипет.

Природні умови та географічне положення Єгипту. Періодизація історії Стародавнього Єгипту.

Єгипет у період Раннього і Середнього Царств. Особливості економічного, соціального і політичного життя країни. Утворення централізованої єгипетської держави у III тис. до н.е. Фараон та його деспотична влада. Державний апарат, його основні відомства. Система обожнення фараона та його влади. Роль жрецтва в суспільстві.

Єгипет в період Нового та Пізнього Царств: особливості економічного, соціального і політичного розвитку Єгипту в VII-VI ст. до н.е.

Культура стародавнього Єгипту.

Тема 7. Месопотамія.

Географічне положення країни. Періодизація стародавньої історії Месопотамії. Проблеми хронології.

Месопотамія в архаїчний період. Найдавніші держави Шумеру і Аккаду.

Політична історія шумерських міст-держав у ранньодинастичну епоху. Особливості їх соціального розвитку.

Політична роздрібленість Месопотамії на початку II тис. до н.е. Піднесення Вавилону. Законодавство Хаммурапі. Політичний устрій Вавилонії. Послаблення Вавилонської держави після смерті Хаммурапі.

Месопотамія в період Новоассирійського й Нововавилонського царств. Соціально-економічний розвиток та політичний устрій Ассирійської імперії. Розквіт Нововавилонського (Халдейського) царства за Навуходоносора II. Царювання Набоніда і завоювання країни персами. Вавилонія у складі Персидської імперії. Культура народів стародавньої Месопотамії.

Тема 8. Мала Азія і Закавказзя.

Хронологія та періодизація стародавньої історії Малої Азії.

Хеттське царство: соціально-економічний розвиток; формування класових відносин у Малій Азії в II тис. до н.е.; особливості політичного устрою хеттської держави; загибель Хеттської держави у VII ст. до н.е. під ударами "народів моря".

Релігія, міфологія та література хеттів. Науково-практичні знання. Архітектура та мистецтво.

Держави на заході Малої Азії та Закавказзі II-I тис. до н.е. Троянське царство, його розквіт та загибель. Фрігійське царство, його боротьба з кіммерійцями та ассирійцями. Розпад Фрігійської держави на межі VIII-VII ст. до н.е. Утворення Лідійського царства, особливості його соціально-економічного розвитку та політичного устрою.

Ванське царство (Урарту) і держави Закавказзя. Виникнення держави Урарту – Ванського царства. Боротьба Урарту з Ассирією. Занепад і загибель Урарту. Особливості соціально-економічного розвитку та політичного устрою Урарту.

Тема 9. Східне Середземномор'я. Аравія.

Географічне положення Східного Середземномор'я. Найдавніший період історії Східного Середземномор'я (VIII-IV тис. до н.е.). Нашестя "народів моря". Розквіт Фінікії та Сирії у I тис. до н. е. Утворення Ізраїльсько-Іудейського царства, його розквіт за Давида та Соломона. Південно-палестинські царства Аммон, Моав, Едом. Східне Середземномор'я під владою ассирійських, нововавилонських і персидських царів.

Географічне положення і природні умови Аравійського півострова. Північноаравійські племена і ранні державні утворення. Південноаравійські держави, особливості їх господарського життя, суспільного устрою, політичної структури. Значення родоплеменного укладу в їх суспільному розвитку.

Тема 10. Найдавніші цивілізації Ірану. Середня Азія.

Географічне положення Ірану та Середньої Азії. Елам і Мідія – найдавніші держави Ірану. «Світова» перська держава у VI-IV ст. до н.е. Особливості соціально-економічного розвитку та політичного устрою Персидської держави у VI-IV ст. до н.е. Причини неміцності "світової" держави Ахеменідів. Стародавні іранські культури. Ранній зороастризм.

Середня Азія у III-I тис. до н.е. Утворення Бактрійського царства. Боротьба середньоазіатських племен із персидською експансією і включення їх до складу Ахеменідів. Історичні наслідки ахеменідського завоювання.

Середня Азія у складі держави Селевкідів. Греко-Бактрійське царство. Утворення Кушанської держави, її взаємозв'язки з Індією, Парфією, Китаєм. Виникнення Парфянського царства, його експансія на захід.

Тема 11. Стародавня Індія.

Географічне положення і природно-кліматичні зони Індостану в давнину. Хронологія та преіудизація староіндійської історії.

Виникнення найдавнішої (Індської) цивілізації, основні її центри (Мохенджо-Даро і Хараппа). Індія у «ведійський період». Індія в «буддійський період». Індія в «класичний період». Стародавня Шрі-Ланка (Цейлон).

Релігійні системи стародавньої Індії: ведизм, буддизм, індуїзм, їх еволюція, соціальна та екологічна етика. Культура стародавньої Індії.

Тема 12. Стародавній Китай.

Географічне положення Китаю. Найдавніші китайські держави: Шан-Інь і Західне Чжоу. Китай у період Східного Чжоу. Перша централізована держава в Китаї – Імперія Цін: посилення царства Цін, завоювання ним інших китайських царств і створення першої китайської імперії. Виникнення і розвиток імперії Хань: соціально-економічний розвиток. Політичний устрій. Міжусобиці та загибель імперії Хань. Культура стародавнього Китаю.

Тема 13. Стародавня Японія.

Географічне положення і природні умови Японії в давнину. Етногенез населення. Японія доби дзьомо. Зародження ранньодержавних утворень (епоха яйої). Поширення в Японії буддизму. Культура стародавньої Японії.

Модуль №2

Змістовний модуль №3

Тема 14. Крито-мікенська епоха (II тис. до н. е.).

Поняття «античність». Хронологічні і географічні рамки античної цивілізації.

Хронологія крито-мікенської епохи. Критська (мінойська) цивілізація. Складання «палацових» держав. Занепад критської цивілізації. Ахейська (мікенська) цивілізація, її головні центри. Структура ахейського суспільства, державне управління. Троянська війна.

Релігія і культура мікенської Греції. Розшифровка лінійного письма В. Причини падіння мікенської цивілізації.

Тема 15. Архаїчна Греція (VIII-VI ст. до н. е.): політичний і соціально-економічний розвиток.

Рання історія Афін. Характерні риси афінського поліса. Положення в Аттиці на рубежі VII-VI ст. до н.е. Діяльність Солона.

Тиранія: причини і суть. Характер діяльності тиранів. Культурна політика тиранів. Тиранія Пісистрата і Пісистратидів в Афінах. Реформи Клісфена і складання афінської демократії.

Рання Спарта. Спартіати й ілоти. «Лікургове законодавство».

«Архаїчна революція» та її причини. Виникнення міст у Греції. Демографічний вибух. Розвиток економіки. Зрушення у військовій справі (фаланга гоплітів).

Складання держави у формі поліса. Основні риси полісного типу державності. Поняття полісного громадянства. Поліс і місто. Розміри полісів. Аристократія і демос. Складання класичного рабства, його основні риси.

Велика грецька колонізація: причини, напрями, значення.

Тема 16. Початок класичної епохи. Греко-перські війни.

Греція до початку V ст. до н.е. Перська держава Ахеменідів. Причини і характер греко-перських війн. Іонійське повстання. Мільтіад і Марафонська битва. Фемістокл і утворення афінського флоту. Еллінський союз. Похід Ксеркса 480-479 рр. до н.е. і розгром перського війська. Створення Делоського морського союзу. Останній період греко-перських війн. Кімон і Калліїв мир. Причини і значення перемоги греків.

Тема 17. Державний устрій класичних Афін і Спарти.

Афінська морська держава: принципи організації, статус союзних полісів. Розквіт афінської демократії. Органи полісного управління: еклесія, Рада п'ятисот, магістрати (стратегі, архонти та ін.), геліея. Афінське громадянство і його соціальні прошарки. Аристократія в демократичному полісі. Соціальна політика демократії. Метеки. Раби.

Державний устрій Спарти: царська влада, герусія, колегія ефорів, апелла. Принципи організації спартанської «общини рівних». Пелопоннеський союз і його структура.

Тема 18. Греція в другій половині V в. до н.е. Пелопоннеська війна та діяльність Перікла в Афінах.

Внутрішня і зовнішня політика Перікла. Боротьба Афін за гегемонію у грецькому світі.

Передумови Пелопоннеської війни, її характер, місце в грецькій історії і періодизація. Основні події першого періоду війни. Нікіїв мир. Війна й ідеологічна криза. Алквіад. Сицилійська експедиція афінян. Переворот Чотирьохсот. Останній період війни і перемога Спарти. Причини поразки Афін.

Тема 19. Олександр Македонський і початок епохи еллінізму.

Східний похід Олександра Македонського, його причини, цілі й характер. Кінець держави Ахеменідів. Похід Олександра Македонського до Середньої Азії й Індії. Створення світової держави. Характер влади Олександра Македонського. Його політика відносно грецьких полісів і азійських підданих. Загальна оцінка його діяльності.

Розпад держави Олександра Македонського. Війни діадохів й утворення елліністичних держав.

Поняття «еллінізм». Географічні і хронологічні рамки епохи еллінізму. Найважливіші досягнення еллінізму.

Тема 20. Держави еллінізму.

Держава Селевкідів. Поліс і царська влада. Єгипетська держава Птолемеїв. Пергамське царство. Елліністична Македонія. Балканська Греція в епоху еллінізму. Федеративні утворення. Спарта: реформи Агіда і Клеомена.

Малі держави еллінізму (Сіракузи, Родос, Понт, Боспорське царство, Греко-Бактрія та ін.). Утворення Парфянського царства.

Зовнішня політика держав еллінізму. Їх ослаблення і перехід під контроль Риму.

Змістовний модуль №4

Тема 21. Рання Римська республіка (V-III ст. до н. е.).

Встановлення Республіки. Характер республіканського устрою в Римі. Завоювання Римом Італії (Латинські, Галльські, Самнітські війни, війна з Пірром).

Римський поліс. Боротьба плебеїв з патриціями. Сецесії. Нобілітет і вершництво. Державний устрій Римської республіки. Види коміцій. Роль сенату. Магістрати ординарні й екстраординарні. Римсько-італійський союз. Армія часів Ранньої республіки.

Тема 22. Пунічні війни. Політика Риму на Сході у II ст. до н.е.

Причини зіткнення Риму з Карфагеном. Перша Пунічна війна та її результати. Друга Пунічна війна. Похід Ганнібала. Військові дії в Італії. Сципій Африканський і перемога Риму. Організація перших провінцій.

Експансія Риму на Схід. Македонські війни і Сирійська війна. Початок римського панування у Східному Середземномор'ї. Політика Риму стосовно Греції. Третя Пунічна війна.

Тема 23. Рим у кінці II – першої половини I ст. до н.е.

Югуртинська війна. Гай Марій і його військова реформа. Боротьба з кимврами і тевтонами. Цивільний конфлікт 100 р. до н.е.

Союзницька війна і надання громадянських прав італікам. Перша Мітрідатова війна.

Громадянська війна між Марієм і Суллою. Диктатура Сулли. Причини громадянських воєн. Криза римського поліса і її симптоми. Оптіматі і популярі.

Повстання Спартака. Третя Мітрідатова війна. Помпей. Початок політичної діяльності Цицерона і змова Катіліни.

Тема 24. Криза і падіння Римської республіки. Диктатура Цезаря.

Початок політичної діяльності Цезаря. Перший тріумвірат: суть і значення. Намісництво Цезаря в Галії. Парфянський похід Красса. Діяльність Помпея. Громадянська війна 49-45 рр. до н.е. Диктатура Цезаря і її значення для еволюції римської держави. Політичні заходи Цезаря.

Антоній і Октавіан. Другий тріумвірат. Громадянські війни 30-х рр. I ст. до н.е. Перемога Октавіана та її причини. Підсумки періоду громадянських воєн. Кінець республіканської епохи.

Тема 25. Октавіан Август і народження Римської імперії.

Передумови створення імперії. Діяльність Октавіана Августа і встановлення системи принципату. Характер і основи влади Октавіана Августа. Республіканські структури й зародження бюрократичного апарату.

Внутрішня політика Октавіана Августа. Міжнародне становище Римської імперії.

Династія Юліїв-Клавдіїв, її внутрішня і зовнішня політика. Принцепси і сенат. Громадянська війна 68-69 рр. та її наслідки. Династія Флавіїв та їх політика.

Тема 26. «Золоте століття» Римської імперії (II ст. н. е.).

Династія Антонінів. Війни Траяна. Адріан і перехід до стратегічної оборони. Процвітання Імперії при Антоніні Пії. Принцепси і сенат в II ст.

Соціально-економічне становище Римської імперії. Римські провінції, їх статус у складі держави. Зміни в положенні рабів. Колони. Пануючі стани. Армія в період принципату.

Марк Аврелій: перші симптоми кризи. Коммод і кінець династії Антонінів.

Тема 27. Виникнення і рання історія християнства.

Релігійна ситуація в Імперії I-II ст. Криза традиційних полісних релігій. Культ імператорів. Розповсюдження східних культів. Іудейський монотеїзм. Релігійно-політичні течії в Іудеї на рубежі н.е.

Проблема виникнення християнства. Джерела з історії раннього християнства. Питання про історичність Ісуса Христа. Нове в проповіді Ісуса. Діяльність і вчення апостолів.

Ранні християнські общини, їх склад і організація. Перша ересь. Гностицизм. Християни і Імперія. Гоніння на християн.

Тема 28. Криза Римської імперії у III ст.

Громадянська війна 193-197 рр., її причини і характер. Септімій Север і бюрократизація управління Імперією. Династія Северів, основи її влади. Едикт Каракалли 212 р. Виникнення держави Сасанідів. Кінець династії Северів.

Епоха «солдатських імператорів». Основні прояви кризи III в. Загроза розпаду Імперії, різке ослаблення центральної влади, сепаратизм провінцій. Соціально-економічні, політичні, релігійно-культурні аспекти кризи. Початок виходу з кризи.

Тема 29. Встановлення системи домінату. Імперія у IV ст.

Причини встановлення системи домінату. Розклад античних структур і визрівання відносин нового типу. Діоклетіан і реорганізація Імперії на абсолютистських початках. Тетрархія. Реформи Діоклетіана.

Костянтин I і завершення формування системи домінату. «Закріпачення» населення Імперії. Перенесення столиці до Константинополя.

Релігійна політика Костянтина. Початок перетворення християнства в державну релігію. Перші Вселенські собори. Аріанство і нікейське віросповідання. Юліан і спроба язичницької реставрації.

Початок Великого переселення народів. Війна з готами. Феодосій. Розділення Імперії на Східну і Західну.

Тема 30. Падіння Західної Римської імперії.

Західна Римська імперія у V ст. Ослаблення і відмирання центральної імперської влади. Формування на території Імперії варварських королівств. Розбіжність інтересів церкви і держави. Розкладання армії.

Основні політичні події V в. Захоплення Риму готами у 410 р. Боротьба з гунами. Позбавлення влади Ромула Августула. Королівство Теодоріха.

Східна Римська імперія в V-VI ст. Юстиніан I і спроба відновлення єдності Імперії. Закриття філософських шкіл.

Кінець античної епохи. Історичне значення античної цивілізації.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№	Тема	Денна форма			Заочна форма	
		Лекції	Семінари	Самостійна робота	Лекції	Самостійна робота
Модуль №1						
1.	Вступ. Предмет і мета курсу.	2	-	2	1	5
2.	Вступ до палеоісторії. Періодизація та хронологія палеоісторії.	2	-	4	1	5
3.	Антропогенез. Від перших приматів до появи неантропів.	4	-	6	2	7
4.	Соціогенез. Праобщина, раньопервісна та пізньопервісна общини.	4	-	6	1	5
5.	Духовна культура первісної доби.	-	2	6	-	5
6.	Політогенез. Розпад первісного суспільства та зародження цивілізацій.	2	2	6	1	5
7.	Стародавній Єгипет.	4	6	6	2	10
8.	Месопотамія.	4	2	6	1	10
9.	Змістовний модуль №1	2	-	-	-	-
10.	Мала Азія і Закавказзя.	4	4	6	2	10
11.	Східне Середземномор'я. Аравія.	4	-	6	1	5
12.	Найдавніші цивілізації Ірану. Середня Азія.	4	2	6	1	10
13.	Стародавня Індія.	4	4	6	1	10
14.	Стародавній Китай.	4	2	6	-	10
15.	Стародавня Японія	2	-	6	-	10
16.	Змістовний модуль №2	2	-	-	-	-
Всього за модуль №1:		48	24	78	-	-
Модуль №2						
17.	Крито-мікенська епоха (II тис. до н. е.).	2	-	2	1	5
18.	Гомерівський період (XI-IX ст. до н. е.).	-	2	2	-	5
19.	Архаїчна Греція (VIII-VI ст. до н. е.): соціально-економічний і політичний розвиток.	2	2	4	1	10
20.	Початок класичної епохи. Греко-перські війни.	2	-	4	1	10
21.	Державний устрій класичних Афіні і Спарти.	2	2	4	1	10
22.	Греція в другій половині V ст. до н. е.	2	2	4	1	10

	Пелопоннесська війна та діяльність Перікла в Афінах.					
23.	Золоте століття грецької культури.	4	-	4	1	10
24.	Олександр Македонський і початок епохи еллінізму.	2	2	4	1	10
25.	Держави еллінізму.	2	-	2	1	10
26.	Змістовний модуль №3	2	-	-	-	-
27.	Рання Римська республіка (V-III ст. до н. е.).	2	2	2	1	10
28.	Пунічні війни. Політика Риму на Сході у II ст. до н.е.	2	2	4	1	5
29.	Рим в II – першій половині I ст. до н.е.	-	2	4	-	5
30.	Криза і падіння Римської республіки. Диктатура Цезаря.	2	-	4	1	5
31.	Октавіан Август і народження Римської імперії.	2	2	2	1	5
32.	«Золоте століття» Римської імперії (II ст. н. е.).	4	-	2	1	5
33.	Виникнення і рання історія християнства.	2	-	4	-	5
34.	Криза Римської імперії у III ст.	2	-	2	-	5
35.	Встановлення системи домініату. Імперія у IV ст.	-	2	4	-	5
36.	Падіння Західної Римської імперії та закінчення доби Античності.	2	-	2	1	5
37.	Змістовний модуль №4	2	-	-	-	-
Всього за модуль №2:		40	20	60	-	-
Разом годин:		88	44	138	28	242

5. ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Вступ. Предмет і мета курсу (2 год.)

1. Мета і завдання курсу «Всесвітня історія (давній час)».
2. Періодизація «Всесвітня історія (давній час)».
3. Географічні та хронологічні межі курсу.

Тема 2. Вступ до палеоісторії. Періодизація та хронологія палеоісторії (2 год.)

1. Предмет і завдання палеоісторії.
2. Джерела та історіографія.
3. Хронологія палеоісторії та перші періодизації.
4. Геологічна періодизація.
5. Археологічна періодизація.
6. Антропологічна періодизація.
7. Періодизація Л.Моргана.
8. Періодизація Г.Чайдла.
9. Періодизація С.Толстова та радянських вчених.

Тема 3. Антропогенез. Від перших приматів до появи неантропів (4 год.)

1. Поняття антропогенезу. Рушійні сили антропогенезу.
2. Місце людини у Всесвіті й тваринному світі.
3. Найдавніші витоки людини.
4. Австралопітеки: навколишнє середовище, походження, видова диференціація та способи виживання.
5. Перші представники Homo на Землі.
6. Сучасна наука про прабатьківщину людства. Проблема грані між людиною і твариною.
7. Найдавніші люди. Homo erectus.
8. Неандертальці та епоха мустьє.
9. Час і місце формування неантропів. Фізичний тип неантропа.
10. Виникнення рас і основні чинники расогенезу.
11. Розселення неантропів і розширення ойкумени.

Тема 4. Соціогенез.

Праобщина, раньопервісна та пізньопервісна общини (4 год.)

1. Праобщина та особливості її функціонування (поява людського суспільства).
2. Раньопервісна община та її розвиток.
3. Пізньопервісна община: загальна характеристика.

Тема 5. Політогенез.

Розпад первісного суспільства та зародження цивілізацій (2 год.)

1. Передумови розпаду первісного суспільства.
2. Поява надлишкового продукту.
3. Диференціація власності.
4. Роль дарообміну в процесі політогенезу.
5. Становлення влади і держави.

Тема 6. Стародавній Єгипет (4 год.)

1. Природні умови та географічне положення Єгипту.
2. Періодизація історії Стародавнього Єгипту.
3. Єгипет у період Раннього Царства.
4. Єгипет у період Стародавнього Царства.
5. Єгипет в період Середнього Царства.
6. Єгипет в період Нового та Пізнього Царств.
7. Культура стародавнього Єгипту.

Тема 7. Месопотамія (4 год.)

1. Періодизація стародавньої історії Месопотамії.
2. Месопотамія в архаїчний період.
3. Найдавніші держави Шумеру і Аккаду.
4. Піднесення Вавилону. Законодавство Хаммурапі.
5. Месопотамія у період Новоасирійського царства.
6. Соціально-економічний розвиток та політичний устрій Ассирійської імперії.
7. Розквіт Нововавилонського (Халдейського) царства за Навуходоносора II.
8. Культура народів стародавньої Месопотамії.

Тема 8. Мала Азія і Закавказзя (4 год.)

1. Хронологія та періодизація стародавньої історії Малої Азії.
2. Хеттське царство.
3. Культура хеттів.
4. Фрігійське царство.
5. Утворення і розвиток Лідійського царства.
6. Ванське царство (Урарту) і держави Закавказзя.

Тема 9. Східне Середземномор'я. Аравія (4 год.)

1. Географічне положення Східного Середземномор'я.
2. Розквіт Фінікії та Сирії у I тис. до н.е.
3. Утворення Ізраїльсько-Іудейського царства, його розквіт за Давида та Соломона.
4. Південно-палестинські царства Аммон, Моав, Едом.
5. Географічне положення і природні умови Аравійського півострова.
6. Південноаравійські держави.

Тема 10. Найдавніші цивілізації Ірану. Середня Азія (4 год.)

1. Географічне положення Ірану та Середньої Азії.
2. Елам і Мідія – найдавніші держави Ірану.
3. «Світова» перська держава у VI-IV ст. до н.е.
4. Стародавні іранські культури. Ранній зороастризм.
5. Греко-Бактрійське царство.
6. Утворення Кушанської держави, її взаємозв'язки з Індією, Парфією, Китаєм.
7. Виникнення Парфянського царства, його експансія на захід.

Тема 11. Стародавня Індія (4 год.)

1. Географічне положення і природно-кліматичні зони Індостану в давнину.
2. Хронологія та періодизація староіндійської історії.
3. Виникнення найдавнішої (Індської) цивілізації, основні її центри (Мохенджо-Даро і Харappa).
4. Індія у «ведійський період».
5. Індія в «буддійський період».
6. Індія в «класичний період».
7. Стародавній Шрі Ланка (Цейлон).
8. Релігійні системи стародавньої Індії: ведизм, буддизм, індуїзм, їх еволюція, соціальна та екологічна етика.
9. Культура стародавньої Індії.

Тема 12. Стародавній Китай (4 год.)

1. Географічне положення Китаю.
2. Найдавніві китайські держави: Шан-Інь і Західне Чжоу.
3. Китай у період Східного Чжоу.
4. Перша централізована держава в Китаї – Імперія Цинь.
5. Виникнення і розвиток імперії Хань.
6. Культура Стародавнього Китаю.

Тема 13. Стародавня Японія (4 год.)

1. Географічне положення і природні умови Японії в давнину.
2. Японія доби дзьомо.
3. Зародження ранньодержавних утворень (епоха яйої).
4. Культура Стародавньої Японії.

Тема 14. Крито-мікенська епоха (II тис. до н. е.) (2 год.)

1. Поняття «античність». Хронологічні і географічні рамки античної цивілізації.
2. Хронологія крито-мікенської епохи.
3. Специфіка політичного та господарського розвитку Критської цивілізації.
4. Ахейська Греція. Формування та розквіт Мікенської цивілізації.
5. Релігія та культурні досягнення крито-мікенської цивілізації.
6. Занепад та падіння крито-мікенської цивілізації.

Тема 15. Архаїчна Греція: політичний і соціально-економічний розвиток (2 год.)

1. Формування полісного устрою.
2. Спарта як тип олігархічного полісу.
3. Господарський розвиток Греції.
4. Суспільно-політичний розвиток Греції.
5. Велика грецька колонізація, її напрямки та наслідки.
6. Північне Причорномор'я в епоху колонізації.

Тема 16. Початок класичної епохи. Греко-перські війни (2 год.)

1. Іонійське повстання та початок греко-перського конфлікту.
2. Перший етап греко-перських війн.
3. Другий етап греко-перських війн.
4. Завершення конфлікту. Каліїв мир.
5. Господарський розвиток грецьких полісів класичного періоду.

Тема 17. Державний устрій класичних Афін і Спарти (2 год.)

1. Політична організація Афінської демократії (до правління Перікла).
2. Політична організація Спартанського суспільства.
3. Виховання та суспільне життя спартанців.
4. Утворення військово-політичних союзів у грецькому світі.

**Тема 18. Греція в другій половині V в. до н.е.
Пелопоннеська війна та діяльність Перікла в Афінах (2 год.)**

1. Причини та привід Пелопоннеської війни.
2. Етапи військового протистояння.
3. Сицилійська експедиція афінян.
4. Загальна характеристика господарської та суспільно-політичної кризи грецьких полісів.

Тема 19. Золоте століття грецької культури (4 год.)

1. Давньогрецька класична поезія, музика та театральне мистецтво.
2. Давньогрецька релігія.
3. Давньогрецька філософія та наука.
4. Образотворче мистецтво класичної Греції.

Тема 20. Олександр Македонський і початок епохи еллінізму (2 год.)

1. Зміст поняття „еллінізм”.
2. Прихід до влади Олександра Македонського та підготовка до східного походу.
3. Перший етап походу.
4. Другий етап походу.
5. Третій та четвертий етапи походу. Утворення «світової імперії».

Тема 21. Держави доби еллінізму (2 год.)

1. Війни діадохів та процес утворення елліністичних держав.
2. Птолемеївський Єгипет.
3. Імперія Селевкідів.
4. Македонія та Греція в елліністичну добу.

Тема 22. Рання Римська республіка (V-III ст. до н. е.) (2 год.)

1. Зміст поняття „римське громадянство”.
2. Боротьба плебеїв за розширення своїх прав та її наслідки.
3. Державні органи управління у добу Римської Республіки.

**Тема 23. Пунічні війни. Зовнішня політика Риму на Сході у II ст. до н.е.
(2 год.)**

1. Завоювання римлянами Італії. Формування стосунків з підкореним населенням
2. Загальна характеристика Пунічних війн.
3. Війни римлян проти елліністичних держав.
4. Завоювання Юлієм Цезарем Галлії.

Тема 24. Криза і падіння Римської республіки. Диктатура Цезаря (2 год.)

1. Політична криза 70-50-х рр. до н.е. Утворення першого тріумвірату.
2. Диктатура Юлія Цезаря.
3. Реформаторська діяльність Юлія Цезаря.
4. Другий тріумвірат та падіння Римської Республіки.

Тема 25. Октавіан Август і народження Римської імперії (2 год.)

1. Принципат Октавіана Августа. Відображення доби правління Октавіана Августа у тогочасних літературних творах.
2. Дискредитація імператорської влади під час правління представників династії Юліїв - Клавдіїв.
3. Римська імперія за часи династії Флавіїв.

Тема 26. «Золоте століття» Римської імперії (II ст. н. е.) (2 год.)

1. „Золоте століття” імператорського Риму (династія Антонінів).
2. Господарський розвиток ранньої Римської імперії.
3. Формування ідеології PAX ROMANA.

Тема 27. Виникнення і рання історія християнства (2 год.)

1. Виникнення християнства: причини, проблеми локалізації та хронології.
2. Зародження християнської церкви.
3. Релігійний синкретизм доби ранньої імперії.
4. Християнство як ідеологічна основа Римської держави.

Тема 28. Криза Римської імперії у III ст. (2 год.)

1. Падіння престижу та потужності центральної влади.
2. Правління «кризових імператорів».
3. Провінційна політика та боротьба з сепаратизмом.

Тема 29. Встановлення системи доміанату. Імперія у IV ст. (2 год.)

1. Реформаторська діяльність Діоклетіана та Константина.
2. Специфіка суспільно-політичного розвитку пізньої Римської імперії.
3. Економічний розвиток пізнього Риму.

Тема 30. Падіння Західної Римської імперії та закінчення доби Античності (2 год.)

1. „Варварський світ” в добу Великого переселення народів.
2. Падіння Західної Римської імперії та процес утворення перших варварських королівств.
3. Проблема переходу від Античності до Середньовіччя.
4. Антична спадщина.

6. ТЕМАТИКА ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Модуль №1 Змістовний модуль №1

Тема 1. Духовна культура первісної доби (2 год.)

Реконструкція духовної культури первісної доби є складною. Вона базується на матеріальних джерелах. Слід звернути увагу на процес виникнення мислення і мови, що відіграли важливу роль у формуванні ідеологічних уявлень.

Студенти повиненні висвітлити, як зародилися раціональні знання первісної доби. Не менш важливим є питання мистецтва і релігійних уявлень. У ході розкриття матеріалу студенти повинні дати порівняльну характеристику даних процесів, уміти розрізняти раціональні знання та релігійні вірування у ранньо- та пізньопервісних общинах.

План заняття:

1. Поява і розвиток мислення й мови. Витоки ідеологічних уявлень.
2. Раціональні знання ранньопервісної общини.
3. Мистецтво та вірування ранньопервісної общини.
4. Раціональні знання пізньопервісної общини.
5. Мистецтво та вірування пізньопервісної общини.
6. Релігія пізньопервісної общини.

Рекомендована література

- Абрамова З.А. Изображение человека в палеолитическом искусстве Евразии. – М.-Л., 1966. – 221 с.
- Алексеев В.П., Першиц А.И. История первобытного общества. – М.: Высшая школа. – 1990. – 352 с.
- Анисимов А.Ф. Духовная жизнь первобытного общества. – М.; Л.: Наука, 1966.
- Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. – М., 1974.
- Давня історія України. Том 1. Первісне суспільство. – К.: Наукова думка. – 1997. – 559 с. (авт.колл.: Березанська С.С., Гладилін В.М., Гладких М.І. та ін.).
- Дмитриева Н.А. Краткая история искусств. Вып. 1. От древнейших времен до XVI в. – М., 1987. – 320 с.
- История искусства зарубежных стран. Первобытное общество. Древний Восток.
- Античность. – М., 1979. – 420 с.
- Малая история искусств. Первобытное и традиционное искусство. – М., 1973. – 450 с.

- Марков Г.Е. История хозяйства и материальной культуры в первобытном и раннеклассовом обществе. – М., 1979. – 380 с.
- Мириманов В.В. Первобытное и традиционное искусство. – М., 1973.
- Мифы народов мира: Энциклопедия. – М., 1980. – Т. 1. – 671 с., Т. 2. – 715 с.
- Окладников А.П. Утро искусства. – Л., 1962. – 133 с.
- Станко В.Н., Гладких М.И., Сегеда С.П. Історія первісного суспільства. – К.: Либідь. – 1999. – 240 с.
- Столяр А.Д. Происхождение изобразительного искусства. – М., 1985. – 300с.
- Тайлор Э.Б. Первобытная культура. – М., 1989. – 576 с.
- Токарев С.А. Ранние формы религии. – М., 1990. – 624 с.
- Фрэйзер Дж. Золотая ветвь. Исследование магии и религии. – М.: Изд. полит. лит., 1986. – 704 с.
- Элиаде М. История веры и религиозных идей: от каменного века до элевскинских мистерий. – М.: Академический проект, 2008.

Тема 2. Політогенез: розклад і занепад первісного суспільства (2 год.)

Політогенез став важливим етапом розкладу і занепаду первісного суспільства. Варто дати визначення самому поняттю «політогенез», його особливостям. Студенти повинні розкрити передумови та причини політогенезу.

Слід звернути увагу на процеси становлення ремесла, виникнення транспорту та металургії. Не менш важливим була роль обміну. Слід розкрити процес виникнення обміну, його особливостей.

Студенти мають зрозуміти важливість появи надлишкового продукту і, як наслідок, приватної власності. Потрібно звернути увагу на виникнення форм експлуатації.

Слід акцентувати увагу студентів на змінах сімейно-шлюбних відносин та духовної культури в добу політогенезу.

Рекомендується підсумувати тему узагальнюючими висновками та визначити роль політогенезу в процесі розпаду первісної общини та зародженні перших держав.

План заняття:

1. Поняття «політогенез». Передумови політогенезу.
2. Становлення ремесла, транспорт та металургія.
3. Обмін та його роль у політогенезі.
4. Поява надлишкового продукту та приватної власності.
5. Зародження та форми експлуатації.
6. Сім'я, шлюб та духовна культура доби політогенезу.

Рекомендована література

- Алексеев В.П., Першиц А.И. История первобытного общества. – М.: Высшая школа, 1990.
- Анисимов А.Ф. Духовная жизнь первобытного общества. – М., - Л., 1966.

История первобытного общества. Эпоха классовообразования. – М., 1988.
Кнышенко Ю.В. История первобытного общества. – Ростов-на-Дону, 1973.
Марков Г. Первобытное общество. – М., 2009.
Семенов Ю. Переход от первобытного общества к классовому: пути и варианты развития // Этнографическое обозрение. – 1993. – № 1.
Станко В.Н., Гладких М.И., Сегеда С.П. История первісного суспільства. – К., 1999.

Тема 3. Народне повстання в Єгипті у кінці Середнього царства (2 год.)

Слід наголосити, що до нас дійшла невелика кількість матеріалів про народне повстання у Стародавньому Єгипті в період Середнього царства. В "Розповіді Іпусера", "Пророцтві Неферті", "Розмові Анху із своїм серцем" та інших джерелах можна прослідкувати початок повстання, встановити, чи повстання було організованим, хто і які групи населення приймали в ньому участь, які зміни відбулися в результаті повстання, в чому полягає суть і значення повстання.

Студентам слід звернути увагу на те, що деякі вчені датують це повстання не кінцем Середнього царства, а кінцем Стародавнього царства, однак зауважимо, що більшість вчених датують його XVIII ст. до н.е., тобто кінцем Середнього царства, і ця дата фіксується в діючих підручниках і названих хрестоматіях.

План заняття:

1. Економічний і суспільний лад Єгипту в період Середнього царства.
2. Дані джерел про загострення соціальних протиріч в Єгипті.
3. Рушійні сили повстання за даними джерел.
4. Основні події повстання і його наслідки.
5. "Розповідь Іпусера", характер джерела і його тенденції у висвітленні повстання.

Рекомендована література

Хрестоматія по історії древнього мира. – Т. I. – М., 1950.
Хрестоматія по історії древнього мира / Под ред. В.Г.Боруховича. – Саратов, 1973.
Авдиев В.И. Социальная борьба и господство гиксосов в Египте // Исторический журнал. – 1945. – № 5.
Авдиев В.И. Военная политика Египта в эпоху Среднего царства // Вестник древней истории. – 1939. – № I. (далі – ВДИ).
Берлев О.Д. Стоимость раба в Египте эпохи Среднего царства // ВДИ. – 1966. – № I.
Берлев О.Д. Общественные отношения в Египте эпохи Среднего царства. – М., 1978.
Большаков А.О. Герой и общество в древнем Египте // ВДИ. – 1991. – № 3.
Всемирная история. – Т. I. – М., 1955.

Лапис И. А. Новые данные о гиксосском владычестве в Египте // ВДИ. – 1958. – № 3.

Нибби А. Дельта Нила и ее значение для понимания древнеегипетской истории // ВДИ. – 1991. – № 3.

Неронова В.Д. Исследование в советской историографии соотношения сословия рабов и класса рабов в древнем мире. – Пермь, 1984.

Савельева Т.Н. Как жили египтяне во времена строительства пирамид. – М., 1971.

Стучевский И.А. Зависимое население древнего Египта. – М., 1966.

Шама О. І. Хрестоматія з історії Стародавнього Сходу. – Тернопіль : ТНПУ, 2015.

Шама О. І. Хрестоматія з історії Стародавнього Сходу. – Тернопіль : ТНПУ, 2015. – Ч. 2.

Тема 4. Культура Стародавнього Єгипту (4 год.)

Студентам слід розпочати цю тему із висвітлення повсякденного життя та побуту стародавніх египтян: їжі, одягу, предметів побуту, сім'ї, відносин, розваг.

Слід приділити особливу увагу мові та писемності египтян. Визначити, за яких обставин виникла писемність. Охарактеризувати три стадії виникнення письма, дешифрування ієрогліфів, розкрити особливості освіти.

Особливу увагу слід звернути на питання релігії. Варто окреслити специфіку функціонування теологічних центрів. Розкрити релігійні культи, дати характеристику єгипетським богам, порівняти політеїстичні вірування з монотеїстичною реформою Ехнатона (Аменхотепа IV).

У ході опрацювання літератури з теми студентам необхідно виокремити жанри оповідальної літератури, повчання, бесіди, діалога та пророцтв.

Варто звернути увагу також і на розвиток єгипетського театру та музики.

У Стародавньому Єгипті зародилися наукові знання: математика, астрономія, інженерія, медицина та інше.

Під час з'ясування особливостей розвитку архітектури в цей час потрібно детальніше розкрити питання будівництва пірамід та храмових комплексів. Особливу увагу слід приділити теоріям і сучасним гіпотезам щодо технології будівництва таких споруд. Варто назвати та підсумувати важливі винаходи єгипетської цивілізації.

Не менш цікавими є питання мистецтва та живопису. Слід акцентувати увагу на винайденні египтянами склоподібного матеріалу, відомого як єгипетський фаянс. Стародавні египтяни з великою майстерністю виготовляли широкий спектр предметів зі скла.

На практичних заняттях студенти повинні розкривати тему, спираючись на джерельні матеріали, обов'язково залучаючи наочні матеріали. Вони повинні прийти до висновку, що давньоєгипетська культура була самобутньою і вплинула на розвиток культури всього людства.

План заняття:

1. Побут і повсякденне життя єгиптян.
2. Мова, писемність та система освіти.
3. Релігія та міфологія.
4. Давньоєгипетська література.
5. Театр і музика.
6. Науково-практичні знання.
7. Архітектура, розвиток техніки та інженерної справи.
8. Образотворче мистецтво та скульптура.

Рекомендована література

- Гросман Ю.М., Лісовий І.А. Історія стародавнього світу. Практикум. – Львів. 1985.
- Всемирная история. – Т.І. – М., 1955.
- История Древнего Востока / Под ред. В.И.Кузишана. – 2-е изд. – М., 1988.
- Искусство Древнего Востока. – М., 1968.
- Кацнельсон И.С. Тутанхамон и сокровища его гробницы. – М.,1979.
- Кацнельсон И.С. Культура древнего Египта. – М.,1976.
- Коростовцев М.А. Религия Древнего Египта. – М., 1976.
- Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу. Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2002. – 590 с.
- Культура Древнего Египта. – М., 1976.
- Лауэр Ж.-Ф. Загадки египетских пирамид. – М., 1966.
- Матье М.Э. Древнеегипетские мифы. – М., 1966.
- Матье М.Э. Искусство Древнего Египта. – М.,1970.
- Перепелкин Ю.Я. Переворот Аменхотепа IV. – М.,1967.
- Перепелкин Ю.Я. Кейэ й Самнех-ке-рэ. К исходу солнцепоклоннического переворота в Египте. –М.,1979.
- Савельева Т.Н. Как жили египтяне во времена строительства пирамид. – М., 1971.
- Хрестоматия по истории древнего мира: Для вузов. – 2-е изд. – Саратов, 1989.
- Хрестоматия по истории Древнего Востока: В 2 ч. – М., 1980. – Ч. 1,2.
- Хрестоматия по истории Древнего Востока. – М., 1963.
- Шама О. І. Хрестоматія з історії Стародавнього Сходу. – Тернопіль : ТНПУ, 2015.
- Шама О. І. Хрестоматія з історії Стародавнього Сходу. – Тернопіль : ТНПУ, 2015. – Ч. 2.

Тема 5. Економіка та суспільні відносини в Стародавньому Вавилоні за законами Хаммурапі (2 год.)

Письмові джерела з історії Стародавньої Вавилонії представлені законодавчими пам'ятниками, приватноправовими та іншими документами.

Головним історичним джерелом під час дослідження цієї теми є кодекс законів царя Хаммурапі.

Аналізуючи закони Хаммурапі, студент повинен дати оцінку давньоєгипетському суспільству, розкрити характер землеволодіння і землекористування, з'ясувати рівень розвитку ремесла і торгівлі, розкрити станове положення різних категорій і груп населення.

Варто застосувати критичний підхід до висвітлення джерела. Для кращого аналізу й розуміння соціально-політичних процесів Стародавньої Вавилонії студенти повинні підкріпити свої відповіді цитатами законів із пам'ятки.

Важливо акцентувати увагу й на питаннях рабства, прав і обов'язків сім'ї, права на спадщину тощо. Вивчаючи документи, слід з'ясувати специфіку розвитку судочинства: порядок встановлення істини в суді, види покарання, розміри штрафів. Слід дати оцінку суті законів Хаммурапі.

План заняття:

1. Закони Хаммурапі як історичне джерело.
2. Господарство Стародавньої Вавилонії:
 - а) сільське господарство;
 - б) ремесло;
 - в) торгівля і лихварство.
3. Суспільний лад Стародавньої Вавилонії:
 - а) форми земельної власності;
 - б) рабство в Вавилонії;
 - в) різні прошарки вільного населення;
 - г) сімейні відносини;
 - д) судочинство і кримінальне право.

Рекомендована література

Хрестоматия по истории Древнего Востока. – М., 1963.

Всемирная история. – Т.І. – М., 1955.

Гельцер М.Л. Тамкар и его роль в Передней Азии XIV-XIII вв. до н.э. // ВДИ. – 1964. – № 2.

Дьяконов И.М. Община на Древнем Востоке в работах советских исследователей // ВДИ. – 1963. – № 1.

Дьяконов И.М. Проблема собственности. О структуре общества Ближнего Востока до середины II тыс. до н.э. // ВДИ. – 1967. – № 4.

Дьяконов И.М. Рабы, илоты и крепостные в ранней древности // ВДИ. – 1973. – № 4.

Дьяконов И.М. Люди города Ура. – М., 1990.

Кленгель-Брандт Э. Путешествие в древний Вавилон. – М., 1979.

Ламберг-Карловски К., Саблов Дж. Древние цивилизации: Ближний Восток и Мезоамерика / Пер.с англ. – М., 1992.

Ллойд С. Реки-близнецы. – М., 1972.

Оппенгейм А.Л. Древняя Месопотамия. Портрет погибшей цивилизации. – М. 1960.

Редер Д.Г. К вопросу о юридическом положении рабов по законам Хаммурапи // Древний Восток. – Сб.І. – М. 1975.

Шама О. І. Хрестоматія з історії Стародавнього Сходу. – Тернопіль : ТНПУ, 2015.

Шама О. І. Хрестоматія з історії Стародавнього Сходу. – Тернопіль : ТНПУ, 2015. – Ч. 2.

Якобсон В.А. Правовое и имущественное положение воина времен Первой Вавилонской династии // ВДИ. – 1963. – № 2.

Змістовний модуль №2

Тема 6. Хеттська держава і суспільство за хеттськими законами (2 год.)

Слід зауважити, що хеттська мова ще недостатньо вивчена і трапляються різні тлумачення законів перекладачами.

У законах хеттів студенти можуть знайти інформацію про різні групи населення та станів, їх взаємовідносини та юридичні права.

Студенти повинні вміти порівнювати хеттські закони із законами Хаммурапі. Такий порівняльний аналіз дозволить закріпити знання із цієї теми. Характеристичним у цьому плані є відстеження збігів у сімейному та кримінальному праві обох пам'яток. Застосування навичок критичного мислення та порівняльного аналізу сприятиме засвоєнню матеріалу з теми.

План заняття:

1. Закони хеттів як історичне джерело.
2. Сільське господарство, ремесло і торгівля.
3. Рабство та рівень його розвитку.
4. Становище воїнів.
5. Суспільні та сімейні відносини.
6. Збереження пережитків родового ладу. Розміри і характер влади хеттських царів і ради знаті.
7. Порівняння хеттських законів із Законами Хаммурапі.

Рекомендована література

Хрестоматія по истории Древнего Востока. – 4.1. – М.,1960.

Законы Вавилонии, Ассирии и Хеттского царства // ВДИ. – 1952. – № 4.

Гиоргадзе Г.Г. Хетты и хуриты по древнехеттским текстам // ВДИ. – 1969. – № 1.

Гиоргадзе Г.Г. Очерки по социально-экономической истории Хеттского государства. – Тбилиси, 1973.

Довгяло Г.И. О характере наследования царской власти у хеттов в эпоху Древнего царства // ВДИ. – 1964. – № 1.

Замаровский В. Тайны хеттов / Пер. со словац. – М., 1962.

Менабде З.А. Некоторые вопросы развития института рабства в Хеттском государстве. – Тбилиси, 1966.

Менабде З.А. Некоторые вопросы развития института рабства в Хеттском государстве/по данным Хеттских законов // Проблемы социально-экономической истории Древнего мира. – М.–Л., 1963.

Неронова В.Д. Введение в историю Древнего мира. – Пермь, 1973.

Неронова В.Д. Исследование в советской историографии соотношения сословия рабов и класса рабов в древнем мире. – Пермь, 1984.

Попов В.П. О статусе рабов в Хеттском государстве. По данным Хеттских законов // ВДИ. – 1969. – № 3.

Чернушева А.З. Пленные в государстве хеттов // ВДИ. – 1966. – № 4.

Тема 7. Держава Урарту за Ассирійськими та Урартськими написами (2 год.)

Слід наголосити, що ассирійські царські аннали є основними джерелами з історії Урарту до кінця IX ст. до н.е., коли виникає давньоурартська писемність.

Студентам відразу слід з'ясувати проблемні моменти щодо назви держави. Відзначимо, що джерела дуже рідко згадують саму назву «Урарту». Вона з'являється тільки в надписі Салманасара I в середині XIII ст. до н.е. До цієї згадки написи говорять про походи в "країну Наїрі". Ця назва стосувалася всієї території на північ від Ассирії навколо озера Ван (Ванське царство). Важливо також приділити особливу увагу даним про Урарту в написах із періоду правління в Ассирії Саргона II.

Тема є складною, тому на основі вивчення ассирійських та урартських написів слід зробити висновки про характерні риси держави Урарту (Ван), її особливості, на чому базувалась її економіка, якою була внутрішня і зовнішня політика, культура цієї держави.

Підсумовуючи матеріал, студенти повинні звернути увагу на причини падіння Урарту і на те, які народи брали участь у її загибелі.

План заняття:

1. Характерні риси Урарту як старосхідної держави.
2. Стан землеробства, скотарства і ремесла Урарту.
3. Розвиток будівельної справи в Урарту.
4. Зовнішня політика Урарту в XIII ст. до н.е. та її взаємовідносини з Ассирією.
5. Культура Урарту.

Рекомендована література

Хрестоматия по истории древнего мира. – Т.І. – М.,1950.

Ассиро-вавилонские источники по истории Урарту // ВДИ. – 1951. – № 2-3.

Арутюнян Н.В. Земледелие и скотоводство в Урарту. – Ереван, 1964.

Дьяконов И.М. Последние годы Урартского государства по ассиро-вавилонским источникам // ВДИ. – 1951. – № 2.

- Дьяконов И.М. Некоторые данные о социальном устройстве Урарту // Проблемы социально-экономической истории древнего мира. – М., 1963.
- Меликишвили Г.А. Некоторые вопросы социально-экономической истории Наири-Урарту // ВДИ. – 1951. – № 4.
- Пиотровский Б.Б. Ванское царство (Урарту). – М., 1969.
- Пиотровский Б.Б. Искусство Урарту. – Л., 1962.
- Пиотровский Б.Б. Кармир-Блур. – Л., 1970.

Тема 8. Перська держава за правління Дарія I (2 год.)

Слід відзначити, що історія Перської держави за часів правління Ахеменідів (Стародавній Іран) задокументована в найрізноманітніших джерелах. Основними джерелами про Перську державу за правління Дарія I є праця Геродота «Історії» та «Бехистунський напис».

Використовуючи Хрестоматії, студенти повинні проаналізувати джерела та встановити їх достовірність. Слід вказати на причини фальсифікації окремих історичних фактів.

Студентам необхідно скористатися і такими джерелами, як Біблія та Авеста. Готуючись до освоєння цієї теми, слід з'ясувати такі питання: етнічний склад та організація держави Ахеменідів, причини проведення адміністративних і військових реформ Дарієм I, в чому полягає суть заходів Дарія I щодо запровадження в сатрапіях різного режиму оподаткування та адміністративного управління.

На увагу заслуговують заходи Дарія I із зміцнення деспотичної влади та політика щодо різних категорій і груп населення «неарійського» походження. Слід звернути увагу на те, що перси займали особливе становище, у їх руках була сконцентрована влада не тільки в Персії, але і в інших завойованих країнах.

Застосовуючи карту, студенти повинні розкрити зовнішньополітичну діяльність Дарія I і прийти до відповідних узагальнень.

План заняття:

1. Склад держави Ахеменідів і організація управління.
2. Адміністративні і військові реформи Дарія I.
3. Податки й повинності жителів сатрапій:
 - а) податки натурою і система подарунків;
 - б) трудова повинність, грошові податки;
 - в) відкупна система та її згубний вплив на становище підкореного населення.
4. Політика царя щодо привілейованих прошарків населення Перської держави.
5. Зовнішня політика Дарія I.

Рекомендована література

- Хрестоматія по історії древнього Востока. – Ч.П. – М.,1980.
Геродот. Історії в дев'яти книгах. – К., 1993.
Бойс М. Зороастрийці. Веровання и обычаи. – М.,1987.
Дандамаев М.А. Иран при первых Ахеменидах. – М.,1963.
Дандамаев М.А. Политическая история Ахеменидской державы. – М., 1985.
Дьяконов И.М. История Мидии с древнейших времен до конца IV в. до н.э. – М.,1956.
Дьяконов И.М. Очерк по истории древнего Ирана. – М.,1961.
История Ирана. – М.,1977.
Ричард Фрай. Наследие Ирана. – М.,1972.
Функ Бернд. Ранние связи греков с державой Ахеменидов в свете древнеперсидских и античных источников // ВДИ. – 1990. – № 4.
Хексли Дж. О городах, переданных Киром Пифарху // ВДИ. – 1993. – №.2.
Черненко Е.В. Скифо-персидская война. – К., 1964.

Тема 9. Суспільний та державний лад стародавньої Індії за «Артхашастрою» та «Законами Ману» (4 год.)

Розкриваючи тему, студенти повинні з'ясувати суть поняття і зміст головного джерела з історії Стародавньої Індії – „Артхашастра. Слід зауважити, що текст „Артхашастри” приписується раднику Чандрагупти Маурью Каутільї. Остаточний текст сформувався в I тис. н.е., але розміщені в ньому матеріали повідомляють про середину та другу половину I тис. до н.е.

Другим важливим джерелом є „Закони Ману”, які написані в легкій віршованій формі і складаються із 12 глав. Авторство законів приписується першолюдіні „Ману”. Найбільш повно представлені „Закони Ману” і „Артхашастра” в Тематичній хрестоматії. „Закони Ману” відбивають ранній період рабовласницького ладу, фіксують менш розвинуті суспільні відносини. Повніші уявлення про державу і політику подає „Артхашастра”. Слід звернути увагу й на свідчення античних авторів.

Варто зробити акценти й на питанні поділу суспільства на варни, а згодом на касту. Необхідно дати аналіз цьому поділу й визначити, яку роль мали варни в утворенні рабовласницького давньоіндійського суспільства.

Характеризуючи розвиток рабства в Індії, слід з'ясувати джерела рабства, становище рабів у суспільстві, кабальне рабство, питання щодо дітей рабів.

Розглядаючи політичний лад Індії, потрібно звернути увагу на такі моменти: коли стали обожнювати царя, коли він став верховним владикою всіх земель, якою була політична структура держави, якою була роль адміністративного апарату.

Велике значення має культура Індії. Слід зупинитися на досягненнях народів Індії в розвитку письма, літератури, міфології, природничих наук. Для цього слід опрацювати рекомендовані до теми заняття матеріали.

План заняття:

1. Економіка Стародавньої Індії. Важливі галузі господарства.
2. Станово-класовий склад населення. Система варн та відносини між ними.
3. Рабство. Особливості рабовласницьких відносин в Стародавній Індії.
4. Староіндійська община. Життя, виробництво, організація. Сімейні відносини.
5. Державна та політична будова Стародавньої Індії. Староіндійське місто.
6. Культура Стародавньої Індії.

Рекомендована література

- Тематическая хрестоматия по истории древнего мира. – М., 1963.
Хрестоматия по истории древнего Востока. – М., 1980.
Бэшэм А. Чудо, которым была Индия. – М., 1977.
Бехерт Х. Противоречия в датировке Паринирваны Будды и истоки Тхеравадской хронологии // ВДИ. – 1993. – № 1.
Бонгард-Левин Г.М., Ильин Г.Ф. Древняя Индия. Исторический очерк. – М., 1963.
Бонгард-Левин Г.М., Ильин Г.Ф. Индия в древности. – М., 1965.
Бонгард-Левин Г.М. Индия эпохи Маурьев. – М., 1973.
Бонгард-Левин Г.М., Вигасин А.А. Общество и государство древней Индии /по материалам „Артхашастры” // ВДИ. – 1981. – № 1.
Боги, брахманы, люди / Пер. с чешск. – М., 1969.
Вигасин А.А. О государственности в Древней Индии // ВДИ. – 1990. – № 1.
Ильин Г.Ф. Шудры и рабы в древнеиндийских сборниках законов // ВДИ. – 1950. – № 2.
Лелюхин Д.Н. Государство, администрация и политика в „Артхашастре” Каутильи // ВДИ. – 1993. – № 2.
Культура древней Индии. – М., 1975.
Темкин З.Н., Зирман В.Г. Мифы Древней Индии. – М., 1965.
Неронова В.Д. Исследование в советской историографии соотношения рабов и класса рабов в древнем мире. – Пермь, 1984.
Чанана Д.Р. Рабство в Древней Индии / Пер. с англ. – М., 1964.

Тема 10. Повстання «червонобрових» у Стародавньому Китаї (2 год.)

Під час вивчення історії Стародавнього Китаю важливими є літописні та інші письмові джерела. Студентам слід вивітлити поняття «червоноброві». Про повстання „червонобрових” до нас дійшли тільки окремі фрагменти з китайської літописної історії. Тому дуже важко дати широкий опис тих подій. Розглядаючи всі види джерел, студенти повинні відповісти на такі питання: яке було становище селян і рабів у Стародавньому Китаї, в чому виявлялися зловживання царської адміністрації стосовно простого люду, яку мету переслідував Ван Ман своїми реформами і чому вони не мали успіху, причини і привід повстання „червонобрових” і його оцінка. Студентам варто застосувати карту для кращого розуміння ходу повстання, територій, де воно відбувалося.

План заняття:

1. Становище різних категорій населення Стародавнього Китаю в I ст. до н.е.
2. Реформи Ван Мана, їх суть і мета.
3. Повстання „червонобрових”:
 - а) причини і привід до повстання;
 - б) основні етапи і рушійні сили, характер повстання.
4. Причини поразки і значення повстання "червонобрових".

Рекомендована література

- Тематическая хрестоматия по истории древнего мира. – М., 1963.
Хрестоматия по истории древнего Востока. – Ч.П. – М., 1960.
Сима Цянь. Исторические записки. – М. 1972 – 1976,
Шицзинь. Книга песен. Избранное. – М., 1967.
Юань. Мифы Древнего Китая. – М., 1987.
Антология древнекитайской философии. Т. 1-2. – М., 1972–1973.
Васильев Л.С. Аграрные отношения и община в древнем Китае. – М., 1961.
Васильев Л.С. Проблемы генезиса китайского государства. – М., 1963.
Думан Л.И. Реформы Ван Мана // ВДИ. – 1940. – № 1.
Переломов Л.С. О характере сельской общины в период Хань // Народы Азии и Африки. – 1965. – № 1.
История Китая с древнейших времен до наших дней. – М., 1974.

Модуль №2

Змістовний модуль №3

Тема 11. Давньогрецьке суспільство за поемами Гомера «Іліада» та «Одіссея» (2 год.)

Студентам варто з'ясувати назву окресленого періоду як „гомерівського”. Відзначимо, що основним видом письмових джерел цього часу є епічні поеми Гомера „Іліада” та „Одіссея”, які пов’язані з циклом міфів про Троянську війну.

Метою семінарського заняття є вивчення явищ та процесів, які супроводжували еволюцію грецького суспільства від первіснообщинного устрою до встановлення полісного ладу. Під час підготовки до семінарського заняття студентам необхідно оволодіти елементарними знаннями з грецької історії та міфології. Крім цього, важливо усвідомити, що „Іліада” та „Одіссея” становлять собою, перш за все, художньо-поетичні твори, в яких майстерно поєднані реальність і вигадка.

Студентам слід подати характеристику змісту поем, проаналізувати їх сюжетну лінію, визначити основних і другорядних героїв, простежити їх долю тощо. Друге питання присвячене аналізу світу давньогрецьких богів та героїв. Студенти повинні окреслити систему ієрархії представників давньогрецького пантеону.

Третє та четверте питання присвячені світу людей. Студентам слід звернути увагу на процес поступального розвитку органів влади та управління, причини соціальної стратифікації, військової організації.

План заняття:

1. Загальний зміст «Іліади» та «Одіссеї».
2. Світ давньогрецьких богів та героїв.
3. Суспільний лад та органи управління давньогрецьким суспільством.
 - а) соціальна структура суспільства;
 - б) обсяг влади та обов'язки басилеїв;
 - в) роль ради старійшин та народних зборів.
4. Людина гомерівської доби (уявлення про світ, мораль та систему цінностей).

Рекомендована література

Джерела:

- Античная литература. Греция. Антология. – М., 1989. – Ч.1. – С.4-58.
Гомер. Одисея / Пер. Б.Тена. – К., 1968.
Гомер. Іліада / Пер. Б.Тена. – К., 1978.
Гомер. Илиада / Пер. Н.И. Гнедича. Изд.подг. А.И.Зайцев. – Л., 1990.
Гомер. Одиссея / Пер. В.А.Жуковского. – М., 1985.
Гросман Ю.М., Лісовий І.А. Історія стародавнього світу. Практикум. – Львів, 1985. – С.94-124.
Практикум по истории Древнего мира / Сост. Н.Л.Просина и И.С.Свенцицкая. – М., 1965. – С.95-107.
Хрестоматія по истории Древнего мира / Под ред. В.Г.Боруховича и В.И.Кузицина. – Саратов, 1989. – С.91-119.
Хрестоматія з історії Стародавнього світу / За ред. В.В.Струве. В 3-х т. - Т 2: Греція і еллінізм. – К., 1954. – С.44-57.
Хрестоматія по истории древней Греции / Под ред. Д.П.Каллистова. – М.,1964 – С.54-78.

Література:

- Андреев Ю.В. Мужские союзы в поэмах Гомера // ВДИ. – 1964. - №4. – С.27-49.
Андреев Ю.В. Раннегреческий полис (гомеровский период). – Л., 1976.
Андреев Ю.В. Цари и царская власть в поэмах Гомера // Проблемы отечественной и всеобщей истории. – 1976. – Вып.3. – С.126-139.
Андреев Ю.В. К проблеме гомеровского землевладения // Социальная структура и политическая организация античного общества. – Л., 1982. – С.10-31.
Балух В.О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. – Т.3. Практикум. – Чернівці: Наші книги, 2008. – 681 с.
Білецький О.І. Поєми Гомера / Білецький О.І. – Зібрання праць. – Т.5. – К., 1966.

- Білецький А.О. І знову ахейські герої заговорили по-українськи // Всесвіт, 1977.
- Гиндин Л.А., Цымбурский В.Л. Гомер и история Восточного Средиземноморья. – М., 1996.
- Гомерові „Іліада” / Перек. К.Головацької. – К., 1981.
- Гомерова „Одіссея” / Перек. К.Головацької. – К., 1981.
- Гордезиани Р.В. Проблемы гомеровского эпоса. – Тбилиси, 1978.
- Ленцман Я.А. Рабство в микенской и гомеровской Греции. – М., 1963.
- Лосев А.Ф. Гомер. 1-е издание – М., 1960, 2-е изд. – М., 1996.
- Маршин С. Гомер и его поэмы. – М., 1962.
- Пащенко В.І., Пащенко Н.І. Антична література. Греція. – Ч.1. Міфотворчість, Гомер, Гесіода. – К., 1997
- Пащенко В.І., Пащенко Н.І. Антична література. – К., 2001.
- Підлісна Г.Н. Світ античної літератури. – К., 1981.
- Підлісна Г.Н. Про красу та античну літературу. – К., 1997.
- Підлісна Г.Н. Антична література: Навчальний посібник. – К., 1992.
- Сахарный Н.Л. Гомеровский эпос. – М., 1976.
- Словник античної міфології. – К., 1989.
- Штоль И.В. «Одиссея» – героическая поэма странствий. – М., 1978.
- Штоль И.В. Художественный мир гомеровского эпоса. – М., 1983.

Тема 12. Давньогрецьке суспільство за поемою Гесіода «Роботи й дні» (2 год.)

Гесіод прославився багатьма творами, серед яких варто виділити такі, як „Теогонія”, „Щит Геракла”, „Каталог жінок”, „Великі роботи” і „Роботи й дні”.

Метою семінарського заняття є вивчення процесів, пов’язаних із змінами у господарській та соціальній сферах, яких зазнали стародавні греки у період „архаїчної революції”.

Студентам варто розпочати заняття із висвітлення біографії Гесіода. Слід проаналізувати поему „Роботи й дні” як історичне джерело, охарактеризувати її зміст. Необхідно зазначити, на які частини поділялася поема, простежити її сюжетну лінію. Обов’язковим є цитування уривків із тексту поеми.

У другому питанні слід звернути увагу на зміни, які зазнало господарське життя стародавніх греків. Студенти повинні охарактеризувати рівень розвитку сільського господарства та агрономічної культури, визначити вплив Великої грецької колонізації на процес накопичення багатств, розв’язання „земельного голоду”, пожвавлення торгівлі тощо.

У відповідях на третє питання необхідно сконцентрувати увагу на поглибленні соціальної диференціації архаїчного грецького суспільства, визначити причини конфлікту між багатими та бідними та пов’язати наявні соціальні трансформації із подальшим становленням полісної системи.

Четверте питання присвячене змінам давньогрецької психології та світогляду, що мало місце в архаїчну добу. Слід звернути увагу на те, як змінилися люди, їх стосунки з іншими людьми, їх ставлення до праці та

системи цінностей. Необхідно відзначити як позитивні, так й негативні сторони подібної трансформації, а також зробити узагальнюючі висновки.

План заняття:

1. Характеристика поеми Гесіода „Труди й дні” як історичного джерела.
2. Господарське життя стародавніх греків за даними поеми:
 - а) сільське господарство та його галузі, стан розвитку агрономічної культури;
 - б) ремесло та його галузі;
 - в) торгівля, її масштаби та напрямки.
3. Соціальні відносини та конфлікти у грецькому суспільстві архаїчної доби.
4. Зміни психології та світогляду стародавнього грека:
 - а) ставлення до праці, багатства та бідності;
 - б) уявлення про моральні норми – добро і зло, правду, справедливість тощо.

Рекомендована література

Джерела:

- Гесиод. Теогонія. Работы и дни / Пер. В.В.Вересаева // Вересаев В.В. Полн.собр.соч. – М., 1929. – Т.10.
- Гесиод. Труды и дни. Теогония // О происхождении богов. – М., 1990.
- Гесиод. Труды и дни // Эллинские поэты. – М., 1963. – С.76-127.
- Гесіод. Діла й дні / Пер. І.Франка // Франко І. Збір. творів: в 50 т. – К., 1977. – Т.8. – С.357-381.
- Хрестоматія з історії Стародавнього світу/ За ред. В.В.Струве. – Т.2. Греція та еллінізм. – К., 1954. – С.60-65.
- Хрестоматія по истории древней Греции / Под ред. Д.П.Каллистова. – М., 1964. – С.80-88.

Література:

- Античная литература / Под ред. А.А.Тахо-Годи. – М., 1963. – С.37-40.
- Античная литература. – К., 1976. – С.59-63.
- Балух В.О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. – Т.3. Практикум. – Чернівці: Наші книги, 2008. – 681 с.
- Горнунг Б.В., Шестаков С.П. Гесиод и дидактический эпос // В кн.: История греческой литературы. – М.-Л., 1946.
- Лосев А.Ф. Гесиод и мифология // Уч.зап. МГПИ им В.И.Ленина. – 1954. – Т.83.
- Ленцман Я.А. Послегомеровский эпос как источник для социально-экономической истории ранней Греции // ВДИ, 1954. - №4.
- Новосадский Н.Й. Реализм Гесиода // Известия АН СССР. Отделение гуманитарных наук. – 1928. – С.147-156.
- Пальцева Л.А. Из истории архаической Греции. – М., 2000.

- Пащенко В.І., Пащенко Н.І. Антична література. Греція. – Ч.1. Міфотворчість, Гомер, Гесіод. – К., 1997.
- Підлісна Г.Н. Світ античної літератури. – К., 1981. – С.50-53.
- Тренчени-Вальдапорель И. Гомер и Гесиод. – М., 1956.
- Франко І. Гесіод і його твори // Франко І. Збір. творів. – К., 1977. – Т.8
- Фролов Э.Д. Рождение греческого полиса. – Л., 1988. – С.100-105.
- Фролов Э.Д. Факел Прометея. Очерки античной общественной мысли. – Л., 1991. – С.357-361.
- Яйленко В.П. Архаическая Греция // Античная Греция: проблемы развития полиса: В 2 т. – М., 1983. – Т.1. – С.194-216.
- Яйленко В.П. Архаическая Греция и Ближний Восток. – М., 1990.
- Яйленко В.П. Греческая колонизация VII – III вв. до н.э. (По данным эпиграфических источников). – М., 1982.
- Ярхо В.Н. Религиозно-нравственная проблематика в поэмах Гесиода // ВДИ. – 1965. - №3. – С.3-21.

Тема 13. Формування та становлення афінської демократії як політичної системи

Слід зауважити, що на межі VII–VI ст. до н.е. остаточно сформувалися два антагоністичні табори – демос (народ) та евпатриди (родова аристократія). Між цими угрупованнями точилися суперечки. Криза породила неординарних і талановитих особистостей, серед яких варто виокремити Солону, Пісістрата та Клісфена. Вони володіли неабияким хистом, талантом політиків та вольовими якостями, що дозволило їм провести ряд реформ.

Метою заняття є аналіз суспільно-політичних процесів, які охопили Афінську державу наприкінці VII – протягом VI ст. до н.е. Студентам необхідно визначити соціальну базу перетворень та обґрунтувати позицію прибічників і противників реформ.

Досліджуючи перше питання, студентам варто, базуючись на джерельному матеріалі, подати об'єктивну оцінку Солону, Пісістрату та Клісфену як особистостям, визначити сильні та слабкі сторони їх характерів.

Друге питання присвячене вивченню діяльності Солона, яка призвела до суттєвих трансформацій у соціально-економічній сфері.

Розглядаючи третє питання, студентам варто акцентувати увагу на правлінні Пісістрата та його нащадків (Пісістратидів). Пропонується проаналізувати на конкретних прикладах (залучаючи цитати з джерел) діяльність найбільш відомого тирана Афінської держави та дати їй оцінку.

Четверте питання вимагає від студентів пошуку відповіді на досить суперечливе запитання: чого було більше в діяльності реформаторів – прагнень посилити Афінську державу чи реалізувати свої власні амбіції?

Підсумовуючи матеріал, студентам варто висловити свою точку зору на поставлені питання.

План заняття:

1. Реформаторська діяльність Солон (зміст господарських та соціально-політичних нововведень, процедура впровадження).
2. Тиранія Пісістрата та його нащадків.
3. Завершення формування основ афінської демократії. Законодавство Клісфена.
4. Солон, Пісістрат та Клісфен як особистості та типи афінських політиків.

Рекомендована література

Джерела:

- Античная демократия в свидетельствах современников / Изд. подг. Маринович Л.П., Кошеленко Г.А. – М., 1996.
- Аристотель. Афинская полития. Государственное устройство афинян / Пер. и прим. С.И.Радцига. – М., 1937. – С.9-33.
- Аристотель. Политика. Афинская полития. – М., 1997.
- Гросман Ю.М., Лісовий І.А. Історія стародавнього світу. Практикум. – Львів, 1985. – С.94-144.
- Плутарх. Солон // Плутарх. Избранные жизнеописания. В 2-х т. – М., 1990. – Т.1. – С.157-190.
- Хрестоматія з історії стародавнього світу. В 3-х т. – К., 1953-1954. – Т 2. Греція і елінізм. – С.42-57.
- Хрестоматія по истории древней Греции / Под ред. Д.П.Каллистова. – М., 1964. – С.143-157.

Література:

- Балух В.О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. – Т.3. Практикум. – Чернівці: Наші книги, 2008. – 681 с.
- Бергер А.К. Политическая мысль древнегреческой демократии. - М., 1966.
- Дюрюи В. Солон // Сто великих людей мира: Солон, Перикл, Александр Великий. – К., 1992. – С.3-56.
- Зельин К.К. Борьба политических группировок в Аттике в VI в. до н.э. – М., 1964.
- Карпюк С.Г. Клисфеновские реформы и их роль в социально-политической борьбе позднеархаичных Афин // ВДИ. – 1986. – № 1. – С.17-35.
- Ленцман Я.А. Рабы в законах Солон (к вопросу о достоверности античной традиции) // ВДИ. – 1958. - №4. – С.51-69.
- Ленцман Я.А. Достоверность античной традиции о Солоне // Древний мир. – М., 1962. – С.579-586.
- Лурье С.Я. К вопросу о роли Солон в революционном движении начала VI в. // Ученые записки Ленинградского университета, 1939. – №39. Серия исторические науки. – Вып.4.
- Макаров И.А. Идеологические аспекты ранней греческой тирании // ВДИ. – 1997. – №2. – С.25-42.
- Радциг С.Н. Килонова смута в Афинах // ВДИ. – 1964. – №3. – С.3-14.
- Скрижинская М.В. Устная традиция о Писистрате // ВДИ. – 1969. - №4.

- Строгецкий В.М. Клисфен и Алкмеониды // ВДИ. – 1972. – №2. – С.99-106.
- Фролов Э.Д. Политические лидеры афинской демократии // Политические лидеры античности, средневековья и нового времени. – Л., 1983. – С.6-22.
- Хафнер Г. Выдающиеся портреты Античности. – М., 1984.
- Цуканова М.А. Ареопаг до Солона // Вестник Московского университета. – 1972. – № 2. История, язык и литература. – Вып. 2. – С.59-65.

Тема 14. Епоха Перікла в Афінах (2 год.)

Студентам слід оперувати такими поняттями: „золоте століття демократії”, „обрана монархія”, „імперська демократія”, „Олімпієць” тощо. Головну увагу слід сконцентрувати на діяльності Перікла (495–429 рр. до н.е.). Відзначимо, що навколо нього об’єднувалися вчені (історик Геродот), філософи (Протагор та Анаксагор), художники, скульптори (Фідій) тощо. Перікл був талановитим полководцем, витонченим дипломатом та оратором. Природні здібності, у поєднанні із цілком заслуженою популярністю та авторитетом створили для Перікла унікальну можливість стати засновником політичної системи нового типу, яка поєднувала б певні елементи демократичності та монархізму.

Метою семінарського заняття є розгляд та оцінка діяльності Перікла на посаді керівника Афіньської держави (443-429 рр. до н.е.) та аналіз нової політичної системи, визначення її позитивних та негативних елементів.

При відповіді на перше запитання студенти повинні надати загальну характеристику становища Афіньської держави у другій половині V ст. до н.е. (боротьба між різними угрупованнями, діяльність Ефіальта тощо).

Друге питання присвячене внутрішньополітичній діяльності Перікла на посаді першого стратега Афінь. Студентам доцільно наводити конкретні приклади запровадження в життя окремих елементів нової політико-соціальної системи (закон про громадянство 451 р. до н.е., введення оплати за участь в органах влади, видача „театральних грошей”).

Третє питання присвячене розгляду зовнішньої політики Афіньської держави. Варто охарактеризувати її основні напрямки (підкорення о. Егіни, похід до Єгипту, виведення колоній-клерухії, придушення повстань на заморських територіях, чорноморська експедиція тощо). Слід також визначити тенденції переростання Афінь у потужну морську імперію (Афіньську архе). Доцільно зробити порівняльний аналіз „демократичності” внутрішньої та агресивності зовнішньої політики.

Четверте питання присвячене оцінці державного устрою Афінь істориками античних часів, зокрема Фулідідом, Ксенофонтом, Аристотелем та Плутархом. Студентам слід докладніше зупинитися на характеристиці розмаїття цих оцінок, знайти спільне та відмінне між ними.

План заняття:

1. Політико-соціальна картина афінського суспільства напередодні епохи Перікла.
2. Внутрішня політика Перікла. Політична організація Афінської демократії.
3. Зовнішня політика Перікла. Структура Афінської Імперії (архе), стосунки із сусідами та союзниками.
4. Оцінка політико-соціальної системи Перікла античними авторами.

Рекомендована література

Джерела:

- Аристотель. Афинская полития. Государственное устройство афинян / Пер. и прим. С.И.Радцига. – М., 1937. – С.34-57.
- Аристотель. Политика. Афинская политика.
- Гроссман Ю.М., Лісовий І.А. Історія Стародавнього світу. Практикум. – Львів, 1985. – С.145-152, 154-159.
- Историки античности. – Т.1. Древняя Греция. – М., 1989. – С.302-309.
- Плутарх. Перікл / Пер. Й.Кобів // Плутарх. Порівняльні життєписи. – К., 1991. – С.5-38.
- Плутарх. Сравнительные жизнеописания. – М., 1961. – Т.1 (Перикл).
- Фукидид. История / Пер. и прим. Г.А.Стратановского. – М., 1999. – Кн.1, 94-99. – С.55-58; 111-145. – С.63-85. Кн.2, 12-65. – С.92-124.
- Хрестоматія з історії стародавнього світу. В 3-х т. – К., 1953-1954. – Т.2. Греція і еллінізм. – С. 146-147, 149-150, 151-159.
- Хрестоматія по истории древней Греции / Под ред. Д.П.Каллистова. – М., 1964. – С.186-192, 200-239.
- Хрестоматія по истории Древнего мира / Под ред. В.Боруховича и В.И.Кузицина. – Саратов, 1989. – С.180-198, 230-236.

Література:

- Алексеев А.Н. О так называемой чуме в Афинах // ВДИ. – 1966. - №3. – С.127-142.
- Античная демократия в свидетельствах современников / Изд.подг. Маринович Л.П., Кошеленко Г.А. – М., 1996.
- Арский Ф.Перикл. – М., 1971.
- Балух В.О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. – Т.3. Практикум. – Чернівці: Наші книги, 2008. – 681 с.
- Грот Г. Перикл // Сто великих людей мира: Солон, Перикл, Александр Великий. – К., 1992. – С.57-132.
- Грант М. Классическая Греция. – М., 1998.
- Зайцев А.И. Перикл и его приемники (к вопросу о приемах политического руководства в древности) // Политические деятели античности, средневековья и нового времени. – Л., 1983. – С.23-28.
- Глускина Л.М. Расцвет афинской рабовладельческой демократии // История древнего мира. – М., 1983. Кн. 2 Расцвет древних обществ. – С.180-194.

- История Европы. В 8 т. – Т.1. Древняя Европа. – М., 1988. – С.259-296.
- Карпюк С.Г. Роль толпы в политической жизни архаической и классической Греции // ВДИ. – 2000. - №3.
- Колосова К.М., Глускина Л.М. Очерки истории Древней Греции. – Л., 1958. – С. 190-209.
- Корзун М.С. Социально-политическая борьба в Афинах в 444-425 гг. до н.э. – Минск, 1975.
- Кравчук А. Перикл и Аспазия / Пер. с польского. – М., 1991.
- Корзун М.С. Социальная оппозиция Периклу // В кн.. Вопросы истории древнего мира и средних веков. – Минск, 1970. – С. 78-88.
- Паршиков А.Е. Организация суда в афинский державе // ВДИ. – 1974. – № 2. – С.57-68.
- Родс П.Дж. Кому принадлежала власть в демократических Афинах // ВДИ. – 1998. – № 3. – С.16-26.
- Суриков И.Е. Афинский ареопаг в первой половине V в. до н.э. // ВДИ. – 1995. №1. – С.23-40.
- Суриков И.Е. Перикл и Алкмеониды // ВДИ. – 1997. – № 4. – С. 14-35.
- Суриков И.Е. Историко-географические проблемы Понтийской экспедиции Перикла // ВДИ. – 1999. – № 2. – С.98-114.
- Шуллер В. Афинская демократия и Афинский морской союз // ВДИ. – 1994. - № 4. – С.49-77.

Тема 15. Встановлення македонської гегемонії у Греції (2 год.)

Студентам варто зрозуміти, що криза полісної системи остаточно підірвала політичну, економічну та військову потужність грецьких держав. Доцільно акцентувати увагу на понятті «панеллінізм» (ідеї всезагальної єдності греків). Перші спроби єднання греків ми можемо побачити на прикладі створення та діяльності Пелопоннеського, Першого Афіньського (Афіньської архе) та Беотійського союзів. У середині IV ст. до н.е. греки опинилися перед складним вибором: або продовжити своє подальше існування у межах локальних полісних об'єднань, або спробувати побудувати єдину державу, чи опинитися під іноземним (македонським) пануванням. Зауважимо, що паралельно із ідеєю панеллінізму активно поширювалася ідея доцільності реанімувати монархічну форму правління.

Мета практичного заняття полягає у спробі зрозуміти, який із вище запропонованих варіантів був максимально життєдайний та визначити, що спричинило поразку греків у боротьбі із македонцями. Студентам слід акцентувати увагу на протиріччях між одвічними ворогами – Спартою та Афінами, чим скористалася третя сторона – стародавня Македонія, яка посилилася після реформ царя Філіпа II. Студентам при відповідях на ці запитання рекомендується простежити еволюцію поглядів конкретних прибічників та противників македонського впливу, визначити їх сильні та слабкі сторони, соціальну базу тощо. Слід узагальнити тему, висвітливши зміст та значення Коринфського конгресу.

План заняття:

1. Внутрішнє становище та зовнішня політика стародавньої Македонії за роки правління Філіпа II.
2. Діяльність промакедонського угруповання у Греції (представники, основні ідеї, практична діяльність).
3. Виступ антимакедонських сил (представники, засоби протидії, результати діяльності). Херонейська битва.
4. Коринфський конгрес та його наслідки.

Рекомендована література

Джерела:

- Демосфен. Речи / Пер. с греческого и примеч. Проф. С.И.Радцига. – М., 1954.
- Демосфен. Речи. В 3-х т. / Под ред. Е.С.Голубцовой, Л.П.Мариновича, Э.Д.Фролова. – М, 1994-1996. – Т.1-3.
- Динарх. Речи / Пер. Э.Д. Фролова // ВДИ. – 1962. – № 2.
- Гиперид. Речи / Пер. Э.Д.Фролова // ВДИ. – 1962. – № 2.
- Эсхин. Речи / Пер. Л.М.Глускиной, Н.И.Новосадского, Э.Д.Фролова // ВДИ. – 1962. – № 3-4.
- Хрестоматия по истории Древней Греции / Под ред. Д.П.Каллистова. – М., 1964. – С. 385 – 430.

Література:

- Борухович В.Г. Исократ и Феопомп как представители промакедонской группировки в Греции IV в. до н.э. – Автореферат канд.дис. – Л., 1950.
- Борухович В.Г., Фролов Э.Д. Публицистическая деятельность Исократа // ВДИ. – 1969. – № 2.
- Борухович В.Г., Колотова М.Г. Панэллизм и буржуазная историография античности // ВДИ. – 1951. – № 1.
- Гафуров Б.Г., Цибукидис Д.И. Александр Македонский и Восток. – М., 1980.
- Грант М. Классическая Греция. – М., 1998.
- Глускина Л.М. Проблемы социально-экономической истории Афин IV в. до н.э. – Л., 1975.
- Исаева В.И. О некоторых направлениях в изучении речей Исократа // ВДИ. – 1974. – № 4.
- Исаева В.И. Античная Греция в зеркале риторики: Исократ. – М., 1994.
- Исаева В.И. Принципы межполисных отношений конца 5 – середины 4 вв. до н.э. // В кн. Античная Греция. В 2-х т. – Т. 2. – С.73-120.
- Кондратюк М.А. Коринфская Лига и ее роль в политической истории 30-20-х гг. 4 в. до н.э. // ВДИ. – 1977. – № 2. – С. 25-42.
- Маринович Л.П. Место наемников в общественно-политических взглядах Исократа // ВДИ. – 1965. – № 3.
- Маринович Л.П. Греческое наемничество 4 в. до н.э. и кризис полиса. – М., 1975.
- Фролов Э.Д. Монархическая идея и Исократ // В кн. Проблемы отечественной и всеобщей истории. – Л., 1969. – Вып.1.

Фролов Э.Д. Панэллинизм в политике 4 в. до н.э. // кн. Античная Греция. В 2-х т. – Т.2. – С.157-204.

Фролов Э.Д. Коринфский конгресс 338/337 гг. до н.э. и объединение Эллады // ВДИ. – № 1. – 1974.

Шофман А.С. История античной Македонии. В 2-х частях. – Часть 1. Доэллинистическая Македония. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1960. – 300 с.

Змістовний модуль №4

Тема 16. Боротьба плебеїв з патриціями (друга половина VI – перша чверть III ст. до н.е.) (2 год.)

Студентам слід розкрити передумови та причини розгортання суперечок між патриціями та плебеями. Варто акцентувати увагу на тому, що плебеї, які на той час становили основну масу населення, почали становити досить потужну суспільну силу. До того ж серед них було чимало заможних та впливових людей, які могли похвалитися своїм родоводом на зразок патриціїв. Відзначимо, що плебеї контролювали майже всю римську торгівлю та ремесло. Постійні конфлікти з приводу політичного безправ'я плебеїв, неможливість користуватися привілеями воєнної демократії призводили до конфліктів.

Висвітлюючи перше питання, слід детально проаналізувати соціальну реформу Сервія Туллія (578–534 рр. до н.е.), який завдяки запровадженню своїх реформ поділив все населення Риму (патриціїв і плебеїв) за майновим принципом на 5 розрядів. Плебеї фактично були прирівняні до патриціїв, за ними навіть визнавалися деякі політичні права. Зміцнення Риму внаслідок царських реформ спричинило консолідацію населення, послаблення напруги у стосунках між плебеями та патриціями.

У наступних питаннях варто висвітлити продовження боротьби плебеїв за розширення своїх прав. Плебеї чинили тиск на патриціїв, вимагаючи справедливих законів та порядків. У результаті цієї боротьби плебеям вдалося досягти певних успіхів, зокрема таких, як запровадження представницької посади народного трибуна (494 р. до н.е.), прийняття Законів XII таблиць (450 р. до н.е.), закону щодо легалізації шлюбів (445 р. до н.е.), урегулювання питання щодо касації боргів, встановлення земельного максимуму (367 р. до н.е.), ліквідація боргового рабства (326 р. до н.е.), визнання законними рішень плебісцитів (287 р. до н.е.). Особливу увагу варто приділити змісту Законів XII таблиць, аналізуючи уривки законів.

Саме прийняття цих важливих законів сприяло консолідації населення і завершило боротьбу плебеїв за свої права. Студенти повинні узагальнити викладений матеріал.

План заняття:

1. Соціальна реформа Сервія Туллія.
2. Боротьба плебеїв за розширення своїх прав протягом V ст. до н.е. Закони XII таблиць.
3. Розв'язання аграрного питання та ліквідація боргового рабства.
4. Завершення боротьби плебеїв за свої права та її наслідки.

Рекомендована література

Джерела:

- Борьба плебеев с патрициями в IV в. до н.э. // Хрестоматия по истории Древнего Рима / Под ред. В.И.Кузицина. – М., 1987. – С. 36 – 56.
- Закони XII таблиць // Хрестоматія з історії стародавнього світу / Пер.з рос. / За ред. В.В.Струве. В 3-х т. – К., 1955. – Т.3 (Рим). – С. 19-30.
- Законы XII таблиц // Хрестоматия по истории древнего Рима / Под ред. С.Л.Утченко. – М., 1962. – С.62 – 72.
- Ливий Тит. История Рима от основания города / Ред. пер М.Л.Гаспаров и Г.С.Кнабе. – М., 1989. – Т.1.– С.143-165; 230-504.
- Луций Аней Флор – историк Древнего Рима. – Воронеж, 1977.
- Римское общество за законами XII таблиц // Хрестоматия по истории Древнего Рима / Под ред. В.И.Кузицина. – М., 1987. – С. 26 – 35.
- Шама О. І. Хрестоматія з історії Стародавнього Риму. – Тернопіль : ТНПУ, 2014.

Література:

- Андреев М. Недвижимая собственность в Риме до XII таблиц // Вестник древней истории. – 1955. - №1. – С.142-146.
- Алферова М.В. История древнего Рима. – СПб., 2002.
- Грант М. История древнего Рима / Пер. с англ. Л.Кныша. – М., 2003.
- Гунтер Р. К развитию социальной и имущественной дифференциации в древнем Риме // ВДИ. – 1959. - №1. – С.52-83.
- Егоров А.Б. Борьба патрициев и плебеев в римском государстве // ВДИ. – 1990. - №2. – С.121-125.
- Ельницкий Л.А. Возникновение и развитие рабства В Риме в VIII– III вв. до н.э. – М., 1964.
- Залесский Н.Н. К вопросу о возникновении плебса (форкты и санаты XII таблиц) // Ученые записки Ленинградского государственного пединститута им.А.И.Герцена. – 1948. – Т.68.
- Коптев А.В. Античная форма собственности и государство в Древнем Риме // ВДИ. – 1992. – №3. – С.3-28.
- Кофанов Л.Л. К вопросу о палингенезе XII таблиц: сакральное право в системе римского законодательства // ВДИ. – 1996. – №2. – С.26-43.
- Немировский А.И. История раннего Рима и Италии. Возникновение классового общества и государства. – Воронеж, 1962.
- Утченко С.Л. Происхождение плебейской организации // ВДИ. – 1947. – № 1.

Тема 17. Боротьба Риму з Карфагеном за панування у Західному Середземномор'ї (2 год.)

Студентам слід, застосувавши карту, окреслити географічні межі запропонованої теми. Зауважимо, що величезний регіон Західного Середземномор'я протягом цілого століття (з середини III – до середини II ст. до н.е.) являв собою арену жорстокої боротьби між Карфагеном та Стародавнім Римом.

Варто з'ясувати, чому в римській історіографії цей час прийнято називати Пунічними війнами та скільки їх відбулося?

У першому питанні слід висвітлити становище Риму і Карфагену напередодні військового протистояння. Студентам варто зрозуміти, що Карфаген являв собою високорозвинуту торгівельно-ремісничу, рабовласницьку державу, яка процвітала. Карфаген контролював частину островів у Середземному морі, Північноафриканське узбережжя та значну частину Іспанії. Римська держава в порівнянні із Карфагеном виглядала відносно відсталою. Римляни шойно завершили завоювання Італії і розпочали процес облаштування захоплених територій. Зауважимо, що єдине, в чому Рим перевершував свого майбутнього супротивника, – це добре організована армія, яка складалася з громадян міста.

Саме перебігу Пунічних війн та їх наслідкам і присвячене практичне заняття. Студенти повинні на підставі текстів джерел та наукової літератури розглянути співвідношення сил ворогуючих сторін, з'ясувати їх плани та особливості процесу підготовки до війни. Підвищений інтерес слід приділити самому перебігу подій. Слід звернути особливу увагу на характеристику видатних особистостей, полководців та героїв цих війн (Ганнібала, Сципіона Африканського, Газдрубала та ін.).

Логічним завершенням практичного заняття буде підбиття підсумків усіх Пунічних війн. Слід розкрити наслідки війн для Карфагену та Риму та окреслити геополітичну ситуацію в регіоні Середземномор'я.

План заняття:

1. Рим та Карфаген напередодні Пунічних війн.
2. Перша Пунічна війна та її наслідки.
3. Друга Пунічна війна (Ганнібалова) та її наслідки.
4. Третя Пунічна війна та зруйнування Римом Карфагену.

Рекомендована література

Джерела:

Гроссман Ю.М., Лісовий І.А. Історія стародавнього світу. Практикум. – Львів, 1985. – С.164-184.

Тит Ливий. История Рима от основания города. – М., 1991. – Т.2. – Кн. XXI, XXII, XXIII. – С.5-148.

Хрестоматия по истории Древнего Рима / Под ред. В.И.Кузищина. – М., 1987. – С. 46-56.

Хрестоматія з історії стародавнього світу / Пер.з рос. / За ред. В.В.Струве. В 3-х т. – К., 1955. – Т.3 (Рим).

Хрестоматія по истории древнего Рима / Под ред. С.Л.Утченко. – М., 1962. – С.122-144.

Шама О. І. Хрестоматія з історії Стародавнього Риму. – Тернопіль : ТНПУ, 2014.

Література:

Алферова М.В. История древнего Рима. – СПб., 2002. – 312 с.

Вейцківський І.І. Зовнішня політика країн Західного Середземномор'я в 264-219 рр. до н.е. – Львів, 1959. – С.46-84, 120-148.

Кораблев И.Ш. Ганнибал. – М., 1981.

Лэмб Г. Ганнибал: один против Рима. – М., 2002.

Машкин Н.А. Карфагенская держава до Пунической войны // ВДИ. – 1948. – №4. – С.35-54.

Ревяко К.А. Причины побед и поражений Ганнибала во 2-й Пунической войне // История древнего мира и средних веков. – Минск, 1977. – С.59-66.

Ревяко К.А. Пунические войны. – Минск, 1988.

Суров Е.Г. История древнего Рима. – Свердловск, 1970.

Шифман Й.Ш. К характеристике государственного строя Карфагенской державы // Краткие сообщения Института народов Азии. – 1962. – Т.46. – С.213-226.

Шама О. І. Хрестоматія з історії Стародавнього Риму. – Тернопіль : ТНПУ, 2014.

Тема 18. Аграрні реформи братів Гракхів та їх значення (2 год.)

Студентам при висвітленні питань, пов'язаних із реформаторською діяльністю братів Гракхів, необхідно з'ясувати специфіку господарського розвитку пізньої Римської Республіки та причини аграрної реформи.

Слід акцентувати увагу на політичній боротьбі за втілення в життя різноманітних аграрних законопроектів. Особливу увагу слід приділити конфліктам між народними трибунами Тиберієм Семпронієм Гракхом (163–133 рр. до н.е.) та його братом Гаєм Семпронієм Гракхом (153–121 рр. до н.е.) з одного боку та великою земельною аристократією з іншого.

Також варто розглянути цілу серію реформ, які супроводжували діяльність братів Гракхів, зокрема – військової. Оцінюючи діяльність братів Гракхів, не можна не врахувати позитивне значення аграрного руху для подальшого розвитку Римського суспільства. Це проявилось у зростанні кількості землевласників, тимчасовому посиленні ролі коміцій тощо.

Студентам потрібно розкрити причини поразки реформаторів та, спираючися на джерела, висловити свою точку зору, чому перетворення в аграрній та політичній сферах були зведені нанівець після смерті братів Граків.

План заняття:

1. Загальна характеристика стану розвитку господарства пізньої Римської Республіки.
2. Реформаторська діяльність Тіберія Гракха.
3. Боротьба Гая Гракха за проведення у життя нової хвилі реформ.
4. Причини поразки реформаторів та наслідки їх діяльності.

Рекомендована література

Джерела:

- Плутарх. Тиберій і Гай Гракхи // Плутарх. Порівняльні життєписи. – К., 1991. С.383 – 315.
- Плутарх. Тиберій Гракх. Гай Гракх // Плутарх. Сравнительные жизнеописания. – М., 1964. – Т.3. – С.111 - 139.
- Хрестоматія з історії стародавнього світу. В 3-х т. – К., 1953-1954. – Т 3. Рим. – С.69-95.
- Хрестоматія по истории Древнего Рима / Под ред. Утченко С.Л. – М., 1962. – С.210-235.
- Хрестоматія по истории Древнего Рима / Под ред. В.И.Кузицина. – М., 1987. – С.85-112.
- Шама О. І. Хрестоматія з історії Стародавнього Риму. – Тернопіль : ТНПУ, 2014.

Література:

- Алферова М.В. История Древнего Рима. – СПб., 2002.
- Бокщанин А.Г. Попытка аграрных реформ и социальная борьба в Римской Республике в конце II в. до н.э. // Преподавание истории в школе. – 1954. – №4. – С.34-46.
- Виноградов В.В. Аграрное законодательство Римской Республики. Закон 111 г. до н.э.: Учебное пособие. – Горький, 1962.
- Виноградов В.В. Борьба мелкого землевладения с крупным в древнем Риме (до реформ Гракхов) // Ученые записки Горьковского педагогического института. – 1966. – Вып.61. Серия ист., Сб.9. – С.180-198.
- Грант М. История Древнего Рима. – М., 2003.
- Ельницкий Л.А. Идеи, воспитавшие Тиберия Гракха // Вопросы истории. – 1966. – №8. – С.198 – 199.
- Заборовский Я.Ю. Очерки по истории аграрных отношений в Римской Республике. – Львов, 1985.
- Заборовский Я.Ю. Римский форум и аграрная реформа Тиберия Гракха // Из истории античного общества. – Горький, 1986. – С.65-77.
- Олійник Т.І. Тиберій і Гай Граки як оратори в оцінці Цицерона // Іноземна філологія. – 1968. – Вип.. 17. Питання класичної філології. - №7. – С.94-95.
- Сергеенко М.Е. Три версии в Плутарховой биографии Тиберия Гракха // ВДИ. – 1956. – №1. – С.47-49.
- Сергеенко М.Е. Земельная реформа Тиберия Гракха и рассказ Аппиана // ВДИ. – 1958. – №2. – С.150-156.

Штаерман Е.М. Древний Рим: проблемы экономического развития. – М., 1978.

Тема 19. Відображення доби правління Октавіана Августа у тогочасних літературних творах (2 год.)

Студентам необхідно охарактеризувати та об'єктивно оцінити творчість найбільш відомих тогочасних римських поетів, які у своїй творчості намагалися відобразити добу правління Октавіана Августа. Саме в період «золотого віку» творили найвидатніші римські поети: Вергілій, Горацій, Овідій та ін.

Студентам слід з'ясувати, чому Октавіан Август сприяв розвитку літератури та культури. Август чудово розумів убивчу силу гострого слова. Тому він робив усе можливе, щоб повернути на свій бік освічену частину римського населення. Прихід до влади Августа сприяло появі літературних гуртків та плеяди блискучих поетів.

Студентам варто розкрити ідеологічний вплив політики Августа. В очах його сучасників Октавіан повинен був виступати в ролі рятівника Римської держави, який своїм правлінням приніс „золотий вік” римлянам, мир та процвітання всій країні. Уславлення Августа – „батька вітчизни” – стало найвищим завданням мистецтва та літератури. Найпридатнішою для цього літературною формою була поезія, далека від злободенної дійсності, але спроможна надати бажаним думкам естетичної привабливості.

Слід акцентувати увагу на особистостях, які сприяли Августу в досягненні його мети: Гай Цільній Меценат (74/64 – 8 рр. до н.е.), Валерій Мессала Корвін (64 р. до н.е. – 13 р. н.е.), Азійній Полліон (76 р. до н.е. – 5 р. н.е.) та ін., які утворили гуртки митців та літераторів і наблизили до принцепса таких талановитих поетів, як Вергілій, Горацій, Проперцій, Овідій, Тібулл тощо.

План заняття:

1. Загальна характеристика принципату Октавіана Августа.
2. Виникнення та діяльність творчих літературних гуртків.
3. Пропаганда імператорського режиму у творчості поетів доби ранньої Імперії:
 - а) поезія Вергілія;
 - б) лірика Горація;
 - в) елегії Овідія.

Рекомендована література

Джерела:

Вергілій. Буколіки (I, IV); Георгіки (I, II, IV); фрагменти „Енеїди” / Пер. М.Зерова // Зеров М. Вибране. – К., 1966. – С.208-258.

Вергілій. Енеїда / Пер. М.Білика. – К., 1972.

Вергилий. Буколики. Георгики, Энеида. – М., 1979.

Горацій. Избранные оды / Под ред. Я.Голосковера. – М., 1948.

Горацій. Твори / Пер. А.Содомори. – К., 1982.

Гораций Квинт Флак. Оды, эподы, сатиры, послания. – М., 1970.
Овідій. 3 сумних елегій / Пер Г.Кочура, І.Франка, М.Зерова // Антична література. Хрестоматія. – К., 1968. – С.488-496.
Овидий. Метаморфозы. – М., 1977.
Овидий. Эллигии и мале поэмы. – М., 1979.
Овидий Публий Назон. Скорбне эллигии. Письма с Понта / Изд. подгот. М.А.Гаспаров, С.А.Ошеров. – М., 1979.
Овідій. Метаморфози / Пер. А.Содомори. – К., 1985.
Овідій. Послання з Понта / Пер. І.Франка // Антична література. Хрестоматія. – К., 1968. – С.496-498.
Светоний Транквилл. Божественный Август // Светоний Транквилл. Жизнь двенадцати цезарей / Пер. с лат., предисловие и послесловие М.Гаспарова. – К., 1996. – С.37-73.

Література:

Аверинцев С. Две тысячи лет с Вергилием (Перечитывая классику) // Иностранная литература. – 1982. – №8. – С. 193-201.
Античная литература. Рим. Антология / Сост. Н.А.Федоров, В.И.Мирошниченкова. – М., 1988.
Боровский Я.М. Intemptata Nites. К истолкованию оды Горация (1, 5) // ВДИ. – 1977. – №1. – С.192-196.
Вулих Н.В. Овидий и Август // ВДИ. – 1968. – № 1. – С. 151-160.
Вулих Н.В. «Тристии» и «Послания с Понта» Овидия как исторический источник // ВДИ. – 1974. – № 1. – С.64-79.
Вулих Н.В. Овидий (Итоги и перспективы исследования) // ВДИ. – 1978. – № 1. – С.176-188.
Вулих Н.В. Образ человека в «Метаморфозах» Овидия: Кенкс и Галкиона // проблемы античной истории и литературы. Доклады XIV Международной конференции античных историков социалистических стран «Эйрине». – Ереван, 1979. – Вып.2. – С.20-25.
Вулих Н.В. Поэзия и политика в «Энеиде» Вергилия // ВДИ. – 1981. – №3. – С.147-161.
Вулих Н.В. Поэтика без поэзии // Вопросы литературы. – 1985. – № 7. – С.176-191.
Вулих Н.В. Эстетика и поэзия римского сада (век Августа) // Античная культура и современная наука. – М., 1985. – С.62-67.
Гаспаров М.Л. Послания Горация к Августу (литературная полемика и политическая борьба) // ВДИ. – 1964. – № 2. – С.63-73.
Гаспаров М.Л. Две редакции «Поэтики Горация» // ВДИ. – 1965. №4. – С.57-64.
Гаспаров М.Л. Поэзия Горация // В кн. Квинт Гораций Флак. Оды. Эподы. Сатиры, Послания. – М., 1970.
Гаспаров М.Л. «Ибис» и проблема ссылки Овидия // ВДИ. – 1977. – № 1. – С. 114-122.
Гаспаров М.Л. Поэт и поэзия в римской культуре // культура древнего Рима. В 2-х т. – Т.1. – М., 1985. – С.300-335.

Дератани Н.Ф. Вергилий и Август // ВДИ. – 1946. – № 4. – С.66-75.

Дуров В.С. Гораций о характере примеров в «Сатирах» и «Посланиях» // Вестник Ленинградского Государственного университета. – 1979. – № 2. Серия истории, языка и литературы. – С.82-85.

Овідій Публій Назон. До 2000-річчя від дня народження. – Львів, 1960. – 102 с.

Підлісна Г.Н. Антична література: Навчальний посібник. – К., 1992.

Тема 20. Становлення та розвиток системи колонату (2 год.)

Перед студентами стоїть завдання протягом практичного заняття визначити причини, що сприяли переходу стародавніх римлян на колонатні відносини. Особливу увагу слід приділити характеристиці системи колонату. Колонат – це специфічна, виключно римська, форма аграрних відносин, яка була заснована на експлуатації особисто вільного, але безземельного селянина, який змушений був вступати в орендні відносини із великим землевласником.

Виникнення та розповсюдження колонату потрібно пов'язувати з еволюцією рабовласницького ладу в Римі. Студентам слід зрозуміти, що колонатні відносини були незначними в умовах розквіту рабовласництва в Римі, але коли рабська праця стала не рентабельною, то рабовласницькі помістя почали потрапляти у кризовий стан і поступово розорюватися. Замість рабів власники помість охоче експлуатували колонів, які змушені були заради виживання себе та власних родин вступати в орендні відносини на досить складних умовах. Слід акцентувати увагу на появі пекулія та зміни правового статусу рабів.

На імператорських землях статус колонів регулювався указами правителів. При вивченні цих указів необхідно реконструювати картину взаємовідносин між колонами та адміністрацією імператорських володінь.

Для кращого розуміння і закріплення матеріалу варто завершити практичне заняття узагальненням.

План заняття:

1. Стан сільського господарства Італії в I ст. н.е. Роль і місце колонів в аграрних відносинах.
2. Становище римських колонів у II та III ст. (застосування пекулія, зміна правового статусу).
3. Система колонату у IV–V ст.
4. Соціально-економічне та правове становище колонів за імператорськими законами IV–V ст.

Рекомендована література

Джерела:

Дигесты Юстиниана. Избранные фрагменты в переводе и с примечаниями И.С.Перетерского. – М., 1984. – С.310-322.

Катон, Варрон, Колумелла, Плиний о сельском хозяйстве / Под ред. М.И.Бурского. – М., 1957.

Ученые земледельцы древней Италии / Под ред. М.Е.Сергеенко. – Л., 1970. – С. 114-291.

Хрестоматія з історії стародавнього світу. В 3-х т. – К., 1953-1954. – Т 3. Рим. – С. 193-207.

Хрестоматія по истории Древнего Рима / Под ред. Утченко С.Л. – М., 1962. – С. 355-385, 437-466.

Шама О. І. Хрестоматія з історії Стародавнього Риму. – Тернопіль : ТНПУ, 2014.

Література:

Белова Н.Н. О формах зависимости в сельском хозяйстве римской Галлии 1 – 3 вв. (по эпиграфическим та археологическим данным) // ВДИ. – 1970. - №1. – С. 112-142.

Головачев И.Ф. О некоторых особенностях колонатных отношений в римской Африке 2 в. н.э. // ВДИ. – 1961. – № 1. – С.120-127.

Дроздов В.В. Экономическая природа колоната // Вестник московского университета. – Серия 6. Экономика. – 1979. – № 2. – С.69-78.

Коптев А.В. Римское законодательство о браках рабов и колонов // ВДИ. – 1985. – № 4. – С. 62-83.

Коптев А.В. Изменение статуса римских колонов в 4 – 5 вв. // ВДИ. – 1989. – № 4. – С.33-48.

Коптев А.В. «Свобода» и «рабство» колонов поздней Римской империи // ВДИ. – 1985. – № 4. – С.62-83.

Корсунский А.Р. О положении рабов, вольноотпущенников и колонов в западных провинциях Римской империи 4 – 5 вв. // ВДИ. – 1954. – № 2. – С.47-69.

Кузицин В.И. Хозяйство Плиния Младшего (Развитие латифундий и характер хозяйства крупного землевладельца в Италии в конце 1 в. н.э.) // ВДИ. – 1962. – № 2. – С.27-55.

Кузицин В.И. Очерки по истории земледелия в Италии 2 в. до н.э. – 1 в. н.э. – М., 1966.

Кузицин В.И. Генезис рабовладельческих латифундий в Италии.–М., 1976.

Павловская А.И. К вопросу о рентабельности труда рабов и колонов // ВДИ. – 1977. – № 1. – С.161-171.

Ранович А.Б. Колонат в римском законодательстве 2 – 5 вв. н.э. // ВДИ. – 1951. – № 1. – С.83-110.

Рижский М.И. Черты кризиса рабского способа производства в сельском хозяйстве Италии 1 в. н.э. // Античное общество. – М., 1967. – С.60-67.

Сергеенко М.Е. Очерки по сельскому хозяйству древней Италии. – М. – Л., 1958.

Сюзюмов М.Я. О юридических источниках для изучения колоната // Вестник древней истории. – 1955. - №4.

Фихман И.Ф. Позднеримский колонат – миф, созданный историками? (По поводу статей Ж.-М.Каррие) // ВДИ. – 1991. – №1. – С.27-45.

Штаерман Е.М. Кризис рабовладельческого строя в западных провинциях римской империи. – М., 1957. – С.107-117.

Штаерман Е.М., Трофимова М.К. Рабовладельческие отношения в ранней Римской империи (Италия). – М., 1971. – С.27-66.

Штаерман Е.М., Смирин В.М., Белова Н.Н., Колосовская Ю.К. Рабство в западных провинциях Римской империи в 1 – 3 вв. – М., 1977. – С.7-35, 86-205.

Штаерман Е.М. Древний Рим: проблемы экономического развития. – М, 1978. – С.186-190.

7. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Змістовни модуль №1		
1	Життя і розвиток архантропів.	8
2	Житло і побут палеантропів.	8
3	Виникнення рас і основні чинники расогенезу.	10
4	Заселення Американського і Австралійського континентів.	8
5	Культура стародавнього Єгипту.	12
6	Культура народів стародавньої Месопотамії.	10
Змістовни модуль №2		
7	Культура хеттів.	10
8	Культура Стародавньої Індії.	12
9	Культура Стародавнього Китаю.	10
10	Культура Стародавнього Японії.	10
Змістовни модуль №3		
11	Релігія і культура архаїчної епохи.	10
12	Культура доби еллінізму.	10
Змістовни модуль №4		
13	Релігія і культура епохи Республіки.	10
14	Римська культура епохи Імперії.	10
	Разом	138

8. МЕТОДИ НАВЧАННЯ ТА ОЦІНЮВАННЯ

Методи навчання

Метод навчання являє собою спосіб подання (представлення) інформації студентові в ході його пізнавальної діяльності.

У процесі навчання використовуються наступні методи:

1. Пояснювально-ілюстративний метод або інформаційно-рецептивний.

- Студенти одержують знання на лекції, з навчальної або методичної літератури.
- Студенти сприймають і осмислюють факти, оцінки, висновки й залишаються в рамках репродуктивного (відтворюючого) мислення.
- Даний метод знаходить широке застосування у вузі для передачі великого масиву інформації.
- Інформаційно-рецептивний метод сам по собі не формує в студента умінь і навичок використання отриманих знань і не гарантує їх свідомого й міцного запам'ятовування.

2. Репродуктивний метод

- Застосування вивченого на основі зразка або правила.
- Діяльність студентів носить алгоритмічний характер, тобто виконується за інструкціями, приписами, правилами в аналогічних, подібних з показаним зразком ситуаціях.
- Організовується діяльність студентів за кількарізним відтворенням засвоєваних знань. Для цього використовуються різноманітні вправи, семінарські заняття, практичні роботи, програмований контроль, різні форми самоконтролю.
- Застосовується у взаємозв'язку з інформаційно-рецептивним методом (який передує репродуктивному). Разом вони сприяють формуванню знань, навичок і вмінь студентів, формують основні розумові операції (аналіз, синтез, узагальнення та ін.).
- Не гарантує розвитку творчих здатностей студентів.

3. Метод проблемного викладу.

- До викладу матеріалу ставиться проблема, формулюється пізнавальне завдання на основі різних джерел і засобів.
- Демонструється спосіб вирішення поставленого завдання.
- Спосіб досягнення мети – розкриття системи доказів, порівняння точок зору, різних підходів.
- Студенти стають свідками й співучасниками наукового пошуку.
- Студенти не тільки сприймають, усвідомлюють і запам'ятовують готову інформацію, але й стежать за логікою доказів, за напрямом думки педагога.

4. Частково-пошуковий, або евристичний метод.

- Полягає в організації активного пошуку вирішення, сформульованих в процесі навчання (або сформульованих самостійно), пізнавальних завдань.
- Пошук рішення відбувається під керівництвом викладача, або на основі евристичних програм і вказівок.
- Процес мислення набуває продуктивного характеру.
- Процес мислення поетапно направляється й контролюється викладачем або самими студентами на основі роботи над програмами (у тому числі й комп'ютерними) і навчальними посібниками.
- Метод дозволяє активізувати мислення, викликати зацікавленість до пізнання на семінарах і колоквиумах.

5. Дослідницький метод.

- Проводиться аналіз матеріалу, постановки проблем і завдань та короткого усного або письмового інструктажу студентів.
- Студенти самостійно вивчають літературу, джерела й виконують інші дії пошукового характеру.
- Завдання, які виконуються з використанням дослідницького методу, містять в собі всі елементи самостійного дослідницького процесу (постановку завдання, обґрунтування, припущення, пошук відповідних джерел необхідної інформації, процес вирішення завдання).
- У даному методі найбільш повно проявляються ініціатива, самостійність, творчий пошук у дослідницькій діяльності.
- Навчальна робота безпосередньо переростає в наукове дослідження.

Застосовуються також методи, що ґрунтуються на основі виділення джерел передачі змісту:

- *Словесні:* джерелом знання є усне або друковане слово (розповідь, бесіда, інструктаж і ін.)
- *Практичні методи:* Студенти одержують знання й уміння, виконуючи практичні дії.
- *Наочні методи:* джерелом знань є спостережувані предмети, явища, наочні приклади (ілюстрування, показ).

6. Дискусійні методи використовуються на семінарських заняттях.

Елементи дискусії (суперечки, зіткнення позицій, навмисного загострення й навіть перебільшення протиріч в обговорюваному матеріалі).

Дискусійні методи виступають як засіб не тільки навчання, але й виховання.

Методи оцінювання

Концепція організації навчального процесу в Ужгородському національному університеті розроблена на основі «Тимчасового положення МОН України про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців».

Оцінювання якості знань студентів, в умовах організації навчального процесу за кредитно-модульною системою здійснюється шляхом поточного, модульного (проміжного), підсумкового (семестрового) контролю.

Поточний контроль

Поточний контроль – це оцінювання знань студента під час семінарських занять, самостійної роботи та активності студента на занятті.

Поточний контроль рівня засвоєння навчального матеріалу дисципліни оцінюється за п'ятибальною шкалою. У кінці семестру виводиться середнє арифметичне усіх одержаних оцінок за відповіді та модуль. Одержаний результат переводиться у бали.

Якщо студент жодного разу не відповідав на семінарських заняттях, матиме за відповідний поточний контроль 0 балів.

Форми участі студентів у навчальному процесі, які підлягають поточному контролю:

- виступ з основного питання (1-5 балів).
- усна наукова доповідь (1-5 балів).
- доповнення, запитання до виступаючого, рецензія на виступ (1-5 балів).
- участь у дискусіях, інтерактивних формах організації заняття (1-5 балів).
- аналіз джерельної і монографічної літератури (1-5 балів).
- письмові завдання (тестові, контрольні, творчі роботи тощо) (1-10 балів).

Критеріями оцінки при усних відповідях виступають: повнота розкриття питання; логіка викладення, культура мови; впевненість, використання основної та додаткової літератури (монографій, навчальних посібників, збірників документів, журналів, інших періодичних видань тощо), аналітичні міркування, вміння робити порівняння, висновки.

Предметом самостійної роботи студентів є опрацювання ними як окремих тем програми курсу в цілому, так і деяких розділів тем у вигляді реферату. Самостійна робота студентів оцінюється в діапазоні від 0 до 20 балів у кожному із змістових модулів.

Результати поточного контролю заносяться до журналу обліку роботи академічної групи. Позитивна оцінка поточної успішності студента за відсутності пропущених і невідпрацьованих семінарських занять, позитивні оцінки за модульні роботи є підставою допуску до підсумкової форми контролю – іспиту.

Модульний (проміжний) контроль

Модульний контроль (МК) проводиться два рази за семестр, відповідно до графіка навчального процесу.

Контрольні заходи модульного контролю з навчальної дисципліни проводяться під час семінарських занять в академічній групі відповідно до розкладу занять.

Контрольні заходи модульного контролю проводяться у комбінованій формі: у вигляді тестування та письмових контрольних робіт. Вид контрольного заходу та методика урахування складових модульного контролю при визначенні оцінки за МК розробляється викладачам і затверджується кафедрою.

До контрольного заходу відповідного модульного контролю студент допускається незалежно від результатів поточного контролю. На консультаціях студент може відпрацювати пропущені семінарські заняття, захистити індивідуальні завдання, реферати, а також ліквідувати заборгованості з інших видів навчальної роботи.

Студент, який з поважної причини не зміг з'явитися на модульний контроль за дозволом декана може скласти пропущений модульний контроль з предмету.

Підсумковий (семестровий) контроль

Система не передбачає обов'язкового семестрового екзамену для всіх студентів. Протягом навчального семестру студенти складають два модульні контролі під час тижнів, вільних від аудиторних занять, їх знання оцінюються у 100-бальній шкалі.

Студенти, які за результатами модульних контролів здобули з навчальної дисципліни не менше від встановленої мінімальної кількості балів, атестуються із виставленням їм державної семестрової оцінки («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») відповідно до шкали переведення. Студенти, які атестовані з оцінкою «незадовільно» зобов'язані скласти семестрові екзамени. Семестрові екзамени можуть також скласти студенти, які бажають покращити оцінку, отриману за результатами модульних контролів. Оцінювання знань на екзаменах здійснюється у 100-бальній шкалі.

Зразки модульних (контрольних) робіт

Змістовний модуль №1

Варіант 1

I. Тести:

1. Анімізм це –
2. Коли тривав палеоліт –
3. Коли було винайдено лук та стріли?
А) палеоліт Б) мезоліт В) неоліт Г) енеоліт
4. Коли тривав період Раннього Царства –
5. Хамсін це –

II. Дайте розгорнуту відповідь на питання:

6. Хронологія палеоісторії та перші періодизації.
7. Культура народів стародавньої Месопотамії.

Змістовний модуль №2

Варіант 2

I. Тести:

1. Панку це –
2. Яке царство асирійці йменували «країною мушків»?
А) Хеттію Б) Фрігію В) Лідію Г) Урарту
3. Якого року Мідія стала незалежною державою?
А) 800 р. до н.е. Б) 772 р. до н.е. В) 672 р. до н.е. Г) 572 р. до н.е.
4. Столицею Ізраїльсько-Іудейського царства було місто?
5. Перерахуйте три південно-палестинські царства –
II. Дайте розгорнуту відповідь на питання:
6. Фрігійське царство.
7. Індія в «буддійський період».

Змістовний модуль №3

Варіант 3

I. Тести:

1. Поліс це –
2. Ареопаг це –
3. Коли тривав Гомерівський період давньогрецької історії?
А) XII-X ст.д.н.е. Б) XI-IX ст.д.н.е. В) X-IX ст.д.н.е.
4. Хто провів реформи у Спарті?
А) Клеомброт Б) Лікург В) Леонід
5. Коли відбулася Фермопільська битва ?
А) 490 р. до н.е. Б) 480 р. до н.е. В) 479 р. до н.е. Г) 478 р. до н.е.
II. Дайте розгорнуту відповідь на питання:
6. Географія давньогрецької історії.
7. Греко-перські війни (загальна характеристика).

Змістовний модуль №4

Варіант 4

I. Тести:

1. Пуни це –
2. Коли тривала Царська доба давньоримської історії?
А) VIII ст. д.н.е. - 510 р. д.н.е.
Б) IX ст. д.н.е. - 509 р. д.н.е.
В) VII ст. д.н.е. - 510 р. д.н.е.
3. Коли тривала Імперська доба давньоримської історії?
А) 44-14 рр. д.н.е. Б) 27 р. д.н.е. - 14 р. н.е. В) 27 р. д.н.е. - 476 р. н.е.
4. Нобілітет це –
5. «Солдатські імператори» це –
II. Дайте розгорнуту відповідь на питання:
6. Географія, давньоримської історії.
7. Диктатура Юлія Цезаря та її наслідки.

Розподіл балів, які отримують студенти

Згідно з «Тимчасовим положенням УжНУ про оцінювання успішності студентів відповідно до вимог кредитно-модульної системи» від 15 лютого 2007 р. оцінювання здійснюється за наступною шкалою.

Змістові модулі з дисципліни «Всесвітня історія (давній час)» оцінюються наступним чином:

Модульні контрольні роботи	Семинарські заняття	Самостійна робота	Індивідуальна робота	Всього
50	30	10	10	100

Інформація про підсумкову успішність студентів із навчальної дисципліни подається викладачем в деканат.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

9. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ МОДУЛЬНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ (ІСПИТ)

Модуль №1

1. Мета і завдання курсу «Всесвітня історія (давній час)».
2. Предмет і завдання палеоісторії.
3. Джерела та історіографія палеоісторії.
4. Хронологія палеоісторії та перші періодизації.
5. Геологічна періодизація.
6. Археологічна періодизація.
7. Антропологічна періодизація.
8. Періодизація Л.Моргана.
9. Періодизація Г.Чайдла.
10. Періодизація С.Толстова та радянських вчених.
11. Поняття антропогенезу. Русійні сили антропогенезу.
12. Місце людини у Всесвіті й тваринному світі.
13. Найдавніші витоки людини.
14. Австралопітеки: навколишнє середовище, походження, видова диференціація та способи виживання.
15. Перші представники Номо на Землі.
16. Сучасна наука про прабатьківщину людства. Проблема грані між людиною і твариною.
17. Найдавніші люди. Номо erectus.
18. Неандертальці та епоха мустьє.
19. Час і місце формування неантропів. Фізичний тип неантропа.
20. Виникнення рас і основні чинники расогенезу.
21. Розселення неантропів, освоєння Америки та Австралії.
22. Праобщина та особливості її функціонування.
23. Ранньопервісна община та її розвиток.
22. Пізньопервісна община: загальна характеристика.
23. Політогенез. Передумови розпаду первісного суспільства.
24. Становлення влади і держави.
25. Розвиток відтворюючого господарства в добу політогенезу.
26. Духовна культура первісної доби.
27. Періодизація історії Стародавнього Єгипту.
28. Єгипет у період Раннього Царства.
29. Єгипет у період Стародавнього Царств.
30. Єгипет у період Середнього Царства.
31. Єгипет в період Нового та Пізнього Царств.
32. Культура стародавнього Єгипту.
33. Періодизація стародавньої історії Месопотамії.
34. Месопотамія в архаїчний період.
35. Найдавніші держави Шумеру і Аккаду.
36. Піднесення Вавилону. Законодавство Хаммурапі.

37. Месопотамія у період Новоассирійського царства.
38. Соціально-економічний розвиток та політичний устрій Ассирійської імперії.
39. Розквіт Нововавилонського (Халдейського) царства за Навуходоносора II.
40. Культура народів стародавньої Месопотамії.
41. Хронологія та періодизація стародавньої історії Малої Азії.
42. Хеттське царство.
43. Культура хеттів.
44. Фрігійське царство.
45. Утворення і розвиток Лідійського царства.
46. Ванське царство (Урарту) і держави Закавказзя.
47. Географічне положення Східного Середземномор'я.
48. Розквіт Фінікії та Сирії у I тис. до н.е.
49. Утворення Ізраїльсько-Іудейського царства, його розквіт за Давида та Соломона.
50. Південно-палестинські царства Аммон, Моав, Едом.
51. Географічне положення і природні умови Аравійського півострова.
52. Південноаравійські держави.
53. Географічне положення Ірану та Середньої Азії.
54. Елам і Мідія – найдавніші держави Ірану.
55. «Світова» перська держава у VI-IV ст. до н.е.
56. Склад держави Ахеменідів і організація управління.
57. Адміністративні і військові реформи Дарія I.
58. Стародавні іранські культури. Ранній зороастризм.
59. Греко-Бактрійське царство.
60. Утворення Кушанської держави, її взаємозв'язки з Індією, Парфією, Китаєм.
61. Виникнення Парфянського царства, його експансія на захід.
62. Географічне положення і природно-кліматичні зони Індостану в давнину.
63. Хронологія та періодизація староіндійської історії.
64. Виникнення найдавнішої (Індської) цивілізації, основні її центри (Мохенджо-Даро і Хараппа).
65. Індія у «ведійський період».
66. Індія в «буддійський період».
67. Індія в «класичний період».
68. Стародавня Шрі-Ланка (Цейлон).
69. Релігійні системи стародавньої Індії: ведизм, буддизм, індуїзм, їх еволюція, соціальна та екологічна етика.
70. Культура Стародавньої Індії.
71. Географічне положення Китаю.
72. Найдавніві китайські держави: Шан-Інь і Західне Чжоу.
73. Китай у період Східного Чжоу.

74. Перша централізована держава в Китаї – Імперія Цінь.
75. Виникнення і розвиток імперії Хань.
76. Культура Стародавнього Китаю.
77. Географічне положення і природні умови Японії в давнину.
78. Японія доби дзьомо.
79. Зародження раньодержавних утворень (епоха яйої).
80. Культура Стародавньої Японії.

Модуль №2

1. Поняття «античність». Хронологічні і географічні рамки античної цивілізації.
2. Хронологія крито-мікенської епохи.
3. Специфіка політичного та господарського розвитку Критської цивілізації.
4. Ахейська Греція. Формування та розквіт Мікенської цивілізації.
5. Релігія та культурні досягнення крито-мікенської цивілізації.
6. Занепад та падіння крито-мікенської цивілізації.
7. Формування полісного устрою.
8. Спарта як тип олігархічного полісу.
9. Суспільно-політичний та господарський розвиток архаїчної Греції.
10. Велика грецька колонізація, її напрямки та наслідки. Північне Причорномор'я в епоху колонізації.
11. Іонійське повстання та початок греко-перського конфлікту.
12. Перший етап греко-перських війн.
13. Другий етап греко-перських війн.
14. Завершальний етап греко-перських війн. Каліїв мир.
15. Господарський розвиток грецьких полісів класичного періоду.
16. Реформаторська діяльність Солона (зміст господарських та соціально-політичних нововведень, процедура впровадження).
17. Тирания Пісістрата та його нащадків.
18. Завершення формування основ афінської демократії. Законодавство Клісфена.
19. Політична організація Афінської демократії (до правління Перікла).
20. Внутрішня політика Перікла. Політична організація Афінської демократії.
21. Зовнішня політика Перікла. Структура Афінської Імперії (архе), стосунки із сусідами та союзниками.
22. Політична організація Спартанського суспільства.
23. Виховання та суспільне життя спартанців.
24. Утворення військово-політичних союзів у грецькому світі.
25. Причини та привід Пелопоннеської війни.
26. Етапи Пелопоннеської війни. Сицилійська експедиція афінян.
27. Загальна характеристика господарської та суспільно-політичної кризи грецьких полісів.

28. Давньогрецька класична поезія, музика та театральне мистецтво.
29. Давньогрецька релігія.
30. Давньогрецька філософія та наука.
31. Образотворче мистецтво класичної Греції.
32. Внутрішнє становище та зовнішня політика стародавньої Македонії за роки правління Філіпа II.
33. Прихід до влади Олександра Македонського та підготовка до східного походу.
34. Перший етап походу Олександра Македонського.
35. Другий етап походу Олександра Македонського.
36. Третій та четвертий етапи походу Олександра Македонського. Утворення «світової імперії».
37. Поняття «еллінізм». Війни діадохів та процес утворення елліністичних держав.
38. Птолемеївський Єгипет.
39. Імперія Селевкідів.
40. Македонія та Греція в елліністичну добу.
41. Зміст поняття „римське громадянство”.
42. Соціальна реформа Сервія Туллія.
43. Боротьба плебеїв за розширення своїх прав протягом V ст. до н.е. Закони XII таблиць.
44. Державні органи управління в добу Римської Республіки.
45. Завоювання римлянами Італії. Формування стосунків із підкореним населенням.
46. Перша Пунічна війна та її наслідки.
47. Друга Пунічна війна (Ганнібалова) та її наслідки.
48. Третя Пунічна війна та зруйнування Римом Карфагену.
49. Війни римлян проти елліністичних держав. Військова реформа Гая Марія.
50. Диктатура Корнелія Сулли.
51. Повстання під проводом Спартака.
52. Реформаторська діяльність братів Гракхів.
53. Причини поразки реформ братів Гракхів та наслідки їх діяльності.
54. Завоювання Юлієм Цезарем Галлії.
55. Політична криза 70-50-х рр. до н.е. Утворення першого тріумвірату.
56. Диктатура Юлія Цезаря.
57. Реформаторська діяльність Юлія Цезаря.
58. Другий тріумвірат та падіння Римської Республіки.
59. Принципат Октавіана Августа.
60. Відображення доби правління Октавіана Августа у тогочасних літературних творах.
61. Дискредитація імператорської вдали під час правління представників династії Юліїв - Клавдіїв.
62. Римська імперія за часи династії Флавіїв.

63. „Золоте століття” імператорського Риму (династія Антонінів).
64. Господарський розвиток ранньої Римської імперії.
65. Формування ідеології PAX ROMANA.
66. Виникнення християнства: причини, проблеми локалізації та хронології.
67. Зародження християнської церкви.
68. Релігійний синкретизм доби ранньої імперії.
69. Християнство як ідеологічна основа Римської держави.
70. Криза Римської імперії. Падіння престижу та потужності центральної влади.
71. Правління «кризових імператорів».
72. Провінційна політика та боротьба із сепаратизмом у Римській імперії.
73. Реформаторська діяльність Діоклетіана та Константина.
74. Специфіка суспільно-політичного розвитку пізньої Римської імперії.
75. Система колонату у II–V ст.
76. Соціально-економічне та правове становище колонів за імператорськими законами IV–V ст.
77. „Варварський світ” у добу Великого переселення народів.
78. Падіння Західної Римської імперії та процес утворення перших варварських королівств.
79. Проблема переходу від Античності до Середньовіччя.
80. Антична спадщина.

10. ТЕМАТИКА ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ

Методичні рекомендації до виконання курсових робіт

1. Вибір теми. Підбір джерел та літератури. Складання бібліографії. Складання плану роботи (консультація з науковим керівником).
2. Обсяг курсової роботи – 30-35 с. (без списку літератури і додатків).
3. Структура курсової роботи: титульний аркуш; зміст; перелік умовних позначень (за необхідності); вступ; основна частина (3 розділи); висновки; список використаних джерел та літератури; додатки (за необхідності).
4. Оформлення курсової роботи: шрифт Word (Times New Roman) розміру 14 через 1.5 міжрядкові інтервали формату А 4 (210x297 мм). Поля: ліве – 3 см., верхнє і нижнє – по 2 см, праве – 1,5 см.
5. Заголовки структурних частин роботи: «ЗМІСТ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ», «ДОДАТКИ» друкують великими літерами симетрично щодо тексту.
6. Вступ повинен містити: актуальність теми; мета і завдання дослідження, об'єкт і предмет дослідження, хронологічні рамки дослідження; географічні межі дослідження (конкретизувати при потребі); огляд джерел та літератури з теми дослідження для курсової роботи; окреслення структури (робота складається зі вступу, трьох розділів...)
7. У вступі та розділах курсової роботи робляться посторінкові поклики на використані джерела та літературу.
8. Висновки мають бути ґрунтовними і самостійними, їх обсяг – 1.5-2 с.
9. Список використаних джерел та літератури слід розміщувати за абеткою. Спочатку подаються джерела, після них література.
10. Приклад оформлення списку джерел та літератури:

I. Джерела

1. Антипатра Целін. Загальна історія // Хрестоматія з історії Стародавнього світу / За ред. В.В.Струве. – К., 1954. – Том III. – С. 70-75.
2. Грамота короля Венгрии Владислава об основании монастыря в с. Грушево (1498). – Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО). – Ф. 151. – Оп. 25. – Спр. 21. – Арк. 1.

II. Монографії, статті, посібники та електронні ресурси

3. Авдиев В.И. Пунический Карфаген в свете новейших раскопок // Весник Древней Истории (далі ВДИ) 1962. – №3 – С. 27-45.
4. Алферова М.В. История древнего Рима. – СПб., 2002. – 312 с.
5. Історія Єгипту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eleven.co.il/article/15076>

Тематика курсових робіт

1. Палеоісторія.

1. Чарлз Дарвін – основоположник теорії еволюції.
2. Австралопітеки та їх роль в антропосоціогенезі.
3. Неандертальці та їх роль в антропосоціогенезі.
4. Кроманьйонці та їх роль в антропосоціогенезі.
5. Порівняльна характеристика фізичного типу палеантропа і неантропа.
6. Проблеми расогенезу.
7. Теорії прабатьківщини людства.
8. Матріархат і патріархат (порівняльна характеристика).
9. Привласнююче і виробничо-відтворююче господарство (порівняльна характеристика).
10. Проблеми виникнення землеробства і скотарства. Неолітична революція.

2. Історія Стародавнього Сходу.

11. Становище ремісників і землеробів в Єгипті за „Повчанням Ахтоя своєму синові Піопі”.
12. Розвиток рабства в Єгипті епохи Середнього царства.
13. Релігійні культу Стародавнього Єгипту.
14. Хеттська держава і суспільство за даними хеттських законів.
15. Економіка і суспільні відносини у Вавилонії за законами Хаммурапі.
16. Релігія і міфи Месопотамії.
17. Соціально-економічні відносини в державі Ахеменідів (VI–V ст. до н.е.).
18. Біблія (Старий завіт) як джерело з історії Палестини.
19. Виникнення іудаїзму як релігійно-філософської системи.
20. Середня Азія та Стародавній Іран за даними „Авести”.
21. Становище різних категорій населення Стародавньої Індії за „Законами Ману” та „Артхашастри”.
22. Виникнення зороастризму як релігійно-філософської системи.
23. Виникнення і рання історія буддизму.
24. Конфуціанство: релігійно-етична та політична системи.

4. Історія Стародавньої Греції і Риму

25. Давньогрецький героїчний епос (поєми Гомера як історичне джерело).
26. Специфіка суспільно-політичного та господарського розвитку крито-мікенської цивілізації.
27. Реформаторська діяльність Солона та її наслідки для розвитку Афіньської держави.
28. Внутрішня та зовнішня політика Афін за правління Перікла.
29. Греко-перські війни та їх наслідки.
30. Греко-македонська експансія на Схід та утворення імперії Олександра Македонського.
31. Основні досягнення давньогрецької культури класичної доби.

32. Своєрідність соціального та політичного розвитку Римської держави в царську добу.
33. Ганнібал як державно-політичний та військовий діяч.
34. Утворення Першого тріумвірату: причини виникнення та наслідки.
35. Завоювання Юлієм Цезарем Галлії.
36. Цезар – Цицерон: протистояння двох особистостей, двох світоглядів.
37. Другий тріумвірат і громадянський конфлікт у Римі.
38. Внутрішня та зовнішня політика Римської держави за часи принципату Октавіана Августа.
39. Римська держава та суспільство під час правління представників династії Флавіїв.
40. Римська імперія та „варварський світ” (III – V ст.)
41. Реформи Діоклетіана та Костянтина.
42. Давньоримська культура республіканського періоду.
43. Основні здобутки римської імперської культури.

11. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Палеоісторія

Базова

- Алексеев В.П., Першиц А.И. История первобытного общества. Учебник для студентов вузов по специальности «История». – 6-е изд. – М.: АСТ: Астрель, 2007.
- Алексеев В.Л. Становление человечества. – М., 1984.
- Алексеев В.Л. Человек: эволюция и таксономия. – М., 1985.
- Бунак В.В. Человеческие расы и пути их образования // Советская этнография. – 1956. -№ 1.
- Бунятян К.П. Давнє населення України. – К., 2003.
- Возникновение и развитие земледелия. – М., 1967.
- Возникновение человеческого общества. Палеолит Африки. – М., 1977.
- Горак Г.І. Людське начало: витoki і визначення // Філософія: Курс лекцій. – К., 1993.
- Гофман И.И. Население Украины в эпоху мезолита и неолита (Антропологический очерк). – М., 1966.
- Давня історія України: У 2 кн. – К., 1994. – Кн. 1; Кн. 2. – К., 1995.
- Элинек Я. Большой иллюстративный атлас первобытного человека. – Прага, 1982.
- Этнос в доклассовом и раннеклассовом обществе. – М., 1982.
- История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропогенеза. – М., 1983.
- История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины. – М., 1986.
- История первобытного общества. Эпоха классового образования. – М., 1988.
- История первобытного общества. – М., 1990.

- Кабо В.Р. Первобытная земледельческая община. – М., 1986.
- Кондуктурова Т.С. Антропология древнего населения Украины. – К., 1972.
- Марков Г.Е. Первобытное общество. Учебное пособие. – М.: Издательство Московского университета, 2009.
- Массон В.М. Первые цивилизации. – М., 1989.
- Мифы народов мира: Энциклопедия: В 2 томах. – М., 1980.
- Мозалевский Б.М. Скіфський степ. – К., 1983.
- Нестурх М.Ф. Происхождение человека. – М., 1970.
- Пассек Т.С. Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднестровья. – М., 1968.
- Поршнева Б.Ф. О начале человеческой истории. – М., 1974.
- Природа и древнейший человек. – М., 1981.
- Сегеда С. Антропология. – К., 2001.
- Сегеда С. Основы антропологии. – К., 1995.
- Сегеда С.П. Раса людини / Данилова С.І., Сегеда С.П. Людина та її розвиток. – К., 1985.
- Семенов Ю.И. Возникновение брака и семьи. – М., 1974.
- Семенов Ю.И. Как возникло человечество. – М., 1966.
- Станко В.Н., Гладких М.І., Сегеда С.П. Історія первісного суспільства. – К., 1999.
- Столяр А.Д. Происхождение изобразительного искусства. – М., 1985.
- Телегін Д.Я. Середньоостготівська культура епохи міді. – К., 1973.
- Чмихов М.О., Кравченко Н.М., Черняков І.Т. Археологія та стародавня історія України. – К., 1992.

Допоміжна

- Бунак В.В. Род homo, его возникновение и последующая эволюция. – М., 1980.
- Бужилова А.П. Homo sapiens: История болезни. – М., 2005.
- Вишняцкий Л.Б. Неандертальцы: история несостоявшегося человечества. – СПб., 2010.
- Георгиевский А.Б. Эволюция антропология (историко-научное исследование). – СПб, 2009.
- Дробышевский С.С. Предшественники. Предки?. Часть III: Архантропы. – Часть IV: Гоминиды, переходящие от архантропов к палеоантропам. – М., 2004.
- Дробышевский С.С. Предшественники. Предки?. Часть V: Палеантропы. – М., 2006.
- Дробышевский С.С. Эволюция мозга человека: Анализ эндокрианиометрических признаков гоминид. – М., 2007.
- Зубов А.А. Палеоантропологическая родословная человека. – М., 2004.
- Леви-Строс К. Структурная антропология. – Л., 1983.
- Морган Л.Г. Лига ходеносауни, или ирокезов. – М., 1983.
- Констебл Дж. Неандертальцы. – М., 1978.

- Кууси П. Этот человеческий мир. – М., 1988.
- Окладников А.П., Окладникова Е.А. Заселение земли человеком. – М., 1984.
- Поздьева С.М. Социальная антропология: Учебное пособие. - Уфа, 2011.
- Придо Т. Кроманьонский человек. – М., 1981.
- Тейлор Э.Б. Первобытная культура. – М., 1989.
- Тярр де Шарден П. Феномен человека. – М., 1987.
- Токарев С.А. Ранние формы религии и их развитие. – М., 1991.
- Уайт Э., Браун Д. Первые люди. – М., 1978.
- Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К., 1991.
- Фрээр Дж. Золотая ветвь. Истоки магии и религии. – М., 1986.
- Чайлд Г. У истоков европейской цивилизации. – М., 1953.
- Чебоксаров Н.Н., Чебоксарова И.А. Народы, расы, культуры. – 2-е изд. – М., 1985.

2.Історія Стародавнього Сходу

Базова

Джерела

- Біблія або Книга Святого Письма Старого і Нового Заповіту. – К., 1988.
- Гроссман Ю.М., Лісовий І.А. Історія стародавнього світу: Практикум. – Львів, 1985.
- Литература Древнего Востока. Иран, Индия, Китай: Тексты. – М., 1984.
- Поэзия и проза Древнего Востока. – М., 1973.
- Тематическая хрестоматия по истории древнего мира. – Ч. 1. Древний Восток. – М., 1963.
- Хрестоматия по истории древнего мира: Для вузов. – 2-е изд. – Саратов, 1989.
- Хрестоматия по истории Древнего Востока: В 2 ч. – М., 1980. – Ч. 1,2.
- Хрестоматия по истории Древнего Востока. – М., 1963.

Античні автори

- Античная география. – М., 1953.
- Арриан. Поход Александра. – М., 1993.
- Геродот. Історії в дев'яти книгах. – К., 1993.
- Квинт Курций Руф. История Александра Македонского. – М., 1963.
- Плутарх. Сравнительные жизнеописания: В 3 т. – М., 1961-1964.
- Плутарх. Морали. Об Исиде и Осирисе. // ВДИ. – 1977. - № 3,4.
- Страбон. География. – М.; Л. 1974.
- Юстин. Эпитома сочинения Помпея Трога // ВДИ. – 1954. – № 2-4; 1955. – № 1.

Узагальнюючі праці

- Авдиев В.И. История Древнего Востока. - 3-е изд. – М., 1970.
- Археология зарубежной Азии: Учеб. пособие. – М., 1985.
- Афанасьева В.К. и др. Искусство Древнего Востока. – М., 1976.
- Брей У., Трамп Д. Археологический словарь. – М., 1990.

- Бикерман Э. Хронология древнего мира: Ближний Восток и античность. – М., 1975.
- Вардиман Е. Женщина в древнем мире. – М., 1990.
- Васильев Л.С. Истории религий Востока: Учеб. пособие. - 2-е изд. - М., 1988.
- Всемирная история: В 10 т. – М., 1955-1956. Т. 1, 2.
- Гельб И.Е. Опыт изучения письма. - М., 1982.
- Древние цивилизации / Под общ. ред. Г.М.Бонгард-Левина.- М., 1989.
- Дюмезиль Ж. Верховные боги индоевропейцев. - М., 1986.
- Дьяконов И.К. Архаические мифы Востока и Запада.- М. 1990.
- Дьяконов И.К. Люди города Ура. – М.,1990.
- Ерасов Б.С. Культура, религия и цивилизация на Востоке (очерки общей теории). - М., 1990.
- Заблоцкая В. История Ближнего Востока и древности (от первых поселений до персидского завоевания). – М. 1989.
- История Древнего Востока /Под ред. В.И.Кузищана. - 2-е изд. - М., 1988.
- Искусство Древнего Востока. М., 1968.
- История Древнего Востока. Ч. 1. Месопотамия. - М., 1983; Ч. 2. Передняя Азия. Египет. - М., 1988.
- История всемирной литературы: В 9 т. - М., 1983. - Т. 1.
- История Древнего мира. Древний Восток: в 2 т. – Минск, 1998.
- История Древнего мира: В 3 ч. - М.,-1989.
- Источниковедение истории Древнего Востока: Учеб. пособие. М., 1984.
- Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу – К., 2000.
- Литература Древнего Востока: Учеб. пособие. – М., 1971.
- Массон В. И. Первые цивилизации. – Л., 1989.
- Межгосударственные отношения и дипломатия на Древнем Востоке. – М., 1987.
- Мифы народов мира: Энциклопедия. - 2-е изд. –М., 1987-1988.- Т.1, 2.
- Никифоров В.Н. Восток и всемирная история. – 2-е изд. – М., 1977.
- Словарь античности. – М., 1989.
- Струве В.В. История Древнего Востока. – М.; Л., 1940.
- Токарев С.А. Религии в истории народов мира. 3-е изд. – М., 1986.
- Франкфорт Г. и др. В предверии философии. Духовные искания древнего человека. – М., 1984.
- Чанышев А.Н. Начало философии. – М., 1982.

Допоміжна

- Ардзинба В.Г. Ритуалы и мифы древней Анатолии. - М., 1982.
- Белова Г.А. Египтяне в Нубии. III-II тис. до н.э. – М., 1988.
- Берлев О.Д. Общественные отношения в Египте эпохи Среднего Царства. - М., 1978.
- Бернхардт К.-Х. Древний Ливан - М., 1982.
- Богословский Е.С. Древнеегипетские мастера. По материалам из Дер-эль-Медина. М., 1983.

- Вулли Л. Ур халдеев. - М., 1961.
- Дандамаев И.А. Рабство в Вавилонии VII-IV вв. до н.э. - М., 1974.
- Замаровський В. Їх величності піраміди. - К., 1988.
- Клочков И.С. Духовная культура Вавилонии. Человек, судьба, время. - М., 1983.
- Коростовцев М.А. Религия Древнего Египта. - М., 1976.
- Канцельсон И.С. Культура Древнего Египта. - М., 1976.
- Крижанівський О.П. Історія Стародавнього Сходу. Навчальний посібник. - К. : Либідь, 2002.- 590 с.
- Лауэр Ж.-Ф. Загадки египетских пирамид. - М., 1966.
- Матье М.Э. Древнеегипетские мифы.- 2-е изд.- М.; Л., 1956.
- Матье М.Э. Искусство Древнего Египта.- 2-е изд.- М., 1970.
- Монтэ П. Египет Рамсесов. Повседневная жизнь египтян во времена Великих фараонов. - М., 1989.
- Медведев Е.М. Очерки истории Индии до XIII века.- М., 1990.
- Пиотровский Б.В. Ванское царство (Урарту). - М., 1959
- Перепелкин Ю.Я. Тайна золотого гроба. - М., 1968.
- Савельева Т.Н. Как жили египтяне во времена строительства пирамид. - М., 1971.
- Садаев Д.Ч. История древней Ассирии. - М., 1979.
- Стучевский И.А. Рамсес II и Херихор. Из истории Древнего Египта эпохи Рамсесидов. - М., 1984. - 247 с.
- Фрай Р. Наследие Ирана, - М., 1972.
- Хинц В. Государство Элам. - М., 1977.
- Шаркова Т.А. Египет й Кушанское царство (торговля й культурные контакты). - М., 1991.
- Шифман И.Ш. Угаритское общество (XIV-XIII вв. до н.э.). - М., 1982.
- Шифман И.В. Финикийские мореходы. - М., 1965.
- Юань Кэ. Мифы древнего Китая. - 2-е изд. - М., 1987.

3.Стародавня Греція

Джерела

- Практикум по истории древнего мира / Состав. И.А. Просина, И.С. Свенцицкая. - М.: Просвещение, 1972.
- Хрестоматия по истории Древней Греции / Под ред. Каллистова Д.П. - М.: Мысль, 1964.
- Хрестоматия по истории древнего мира / Под ред. Боруховича В.Г. - Саратов: Изд-во Саратов, ун-та, 1973.

Базова

- Андреев Ю.В. Спарта как тип полиса. - Вестник Денингр-го ун-та. - 1973. - № 8.
- Андреев Ю.В. Раннегреческий полис (гомеровский период). - Д., 1976.
- Андреев Ю.В. Островные поселения Эгейского мира в эпоху бронзы. - Д., 1989.

- Анпеткова Шарова Г.Г.. Чекалова Е.И. Античная литература. 2-е изд. - Д., 1989.
- Античная Греция: В 2-х т. / Под ред. Е.С.Голубцовой. Д.П.Маринович, А.И.Павловской. Э.Д.Фролова. - М., 1983. - Т. I-II.
- Античная цивилизация / Под ред. В.Д. Блаватского. - М., 1973.
- Античность как тип культуры / Отв. ред. А.Ф. Лосев. - М., 1988.
- Античный полис: Межвузовский сборник. - Д., 1979.
- Балух В.О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. - Т.1. Стародавня Греція. - Чернівці: Наші книги, 2007.
- Балух В.О., Макар Ю.Л. Історія Стародавньої Греції. - Чернівці: Золоті литаври, 2001.
- Белох Ю. История Греции. 2-е изд. - М., 1905. - Т. I-II.
- Бикерман Э. Хронология древнего мира. Ближний Восток и Античность. - М., 1975.
- Блаватская Т.В. Ахейская Греция во втором тысячелетии до н.э. - М., 1966.
- Блаватская Т.В., Голубцова Е.С. Павловская А.И. Рабство в эллинистических государствах в 1 - 3 вв. до н.э. - М., 1969.
- Бузескул В.П. История афинской демократии. - СПб., 1909.
- Бузескул В.П. Введение в историю Греции. Обзор источников и очерк разработки греческой истории в XIX и в начале XX в. 3-е изд. - Пг., 1915.
- Біленький О.І. Поеми Гомера / Білецький О.І. - Зібрання праць. - Т. 5. - К., 1966.
- Валлон А. История рабства в античном мире. - М., 1941.
- Вардиман Е. Женщина в древнем мире. - М., 1990.
- Виппер Р.Ю. История Греции в классическую эпоху. - М., 1916.
- Виппер Р. Ю. История Греции в классическую эпоху IX—IV вв. до Р. Х. - М., 1916.
- Виппер Б.Р. Искусство Древней Греции. - М., 1972.
- Гловацька К. Міфи давньої Греції. - К., 1991.
- Грант М. Классическая Греция. - М., 1998.
- Зелинский Ф.Ф. Древнегреческая религия. - К., 1993.
- Историография античной истории / Под ред. В.И.Кузишина. - М., 1980.
- Кащеев В.И. Эллинистический мир и Рим. Война, мир и дипломатия в 220-146 годах до н.э. - М., 1993.
- Корзун М.С. Социально -политическая борьба в Афинах в 444-425 гг. до н. э. - М., 1975.
- Кузишин В. И. Античное классическое рабство как экономическая система. -М., 1990.
- Кун М.А. Легенды і міфи Стародавньої Греції. - К., 1962
- Лісовий І.А. Античний світ у термінах, іменах і назвах. - Львів, 1988.
- Лихт Г. Сексуальная жизнь в Древней Греции. - М., 1995.
- Лосев А.Ф. История античной эстетики. - М., 1963-1994. - Т. I-VIII.
- Лосев А. Ф. Мифология греков и римлян. - М., 1996.
- Лурье С.Я. Геродот. М.; - Л., 1947.

- Маринович Л.П. Греки и Александр Македонский: К проблеме кризиса полиса. –М., 1993.
- Молчанов А.А. Социальные структуры и общественные отношения в Греции II тис. до н.э. - М.. 2000.
- Немировский А.И. Рождение Клио. У истоков исторической мысли. - Воронеж, 1986.
- Немировский А.Н. Нить Ариадны (Из истории классической археологии). 2-е изд. -Воронеж, 1989.
- Немировский А.И. Мифы древней Эллады. - М., 1992.
- Нерсесяни ВС. Политические учения Древней Греции. - М., 1979.
- Тронський І.М. Історія античної літератури. - К.. 1959.
- Яйленко В.П. Греческая колонизация VII— III вв. до н. э. (По данным эпиграфических источников). - М., 1982.

Допоміжна

- Агбунов М.В. Загадки Понта Эвксинского. - М.. 1985.
- Агбунов М.В. Античная лоция Черного моря. - М.. 1987.
- Алпатов М.В. Художественные проблемы искусства Древней Греции. - М.. 1987.
- Альтман М. С. Греческая мифология. М.-Л., 1937.
- Андреев В.Н. Размеры земельных участков в Аттике в IV в. до н.э. // ВДИ. - 1959. - № 2.
- Андреев В.Н. Аттическое общественное землевладение V - III вв. до н.э. // ВДИ. -1967.-№2; 1972.-№ 4.
- Андреев Ю.В. Спартанские "всадники". - ВДИ. - 1969. - № 4.
- Античные государства Северного Причерноморья / Под ред. Г.А. Кошеленко, И.Т.Крутиковой, В.С. Долгорукова. - М., 1984.
- Арский Ф.Н. Перикл. - М., 1971.
- Асмус В. Ф. Античная философия. 3-е изд. - М., 1998.
- Берве Г. Тираны Греции. - Ростов-на-Дону, 1997.
- Бергер А.К. Политическая мысль древнегреческой демократии. - М., 1966.
- Брашинский И.Б. Афины и Северное Причерноморье в VI-II вв. до н. э. - М., 1963.
- Біленький А.О. І знову ахейські герої заговорили по-українському // Всесвіт, 1977.
- Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима. - М., 1988.
- Вошинина А.И. Античное искусство. Исторический очерк. - М., 1962.
- Гафуров Б.Г.. Цибушкин Д.И. Александр Македонский и Восток. - М.. 1980.
- Гаспаров МЛ. Занимательная Греция: Рассказы о древнегреческой культуре. - М., 1998.
- Гериман Е.В. Музыка Древней Греции и Рима. - СПб., 1995.
- Герои Греции в войне и мире. История Греции в биографиях Г.В. Штоля. - М., 1992.

- Жигунин В.Д. Международные отношения эллинистических государств в 280-220 гг. до н.э. - Казань, 1980.
- Зограф А.Н. Античные монеты. - М.-Д., 1951.
- Каллистов Д.П. Античный театр. - М., 1970.
- Маринович Л. П. Греческое наемничество IV в. до н.э. и кризис полиса. - М., 1975.
- Неверов О.Я. Геммы античного мира. - М., 1983.
- Нерсесянц В.С. Сократ. – М., 1996.
- Штоль Г. Генрих Шлиман / Пер. А. Попова и А. Штекли. - М., 1991.

4.Стародавній Рим

Джерела

- Балух В.О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. – Т.3. Практикум. – Чернівці: Наші книги, 2008.
- Тит Ливий. Історія Рима от основания города: В 3-х т. - М.: Наука, 1989.
- Хрестоматія по історії Древнього Рима / Под ред. Утченко СЛ. - М.: Соцэкгиз, 1962.
- Хрестоматія по історії Древнього Рима / Под ред. Кузицина В.И. - М.: Высш. шк., 1987.
- Хрестоматія по історії древнього мира: В 3-х т. / Под ред. Струве В.В. - М. Учпедгиз, 1953.
- Шама О. І. Хрестоматія з історії Стародавнього Риму. – Тернопіль : ТНПУ, 2014.

Базова

- Авдиев В.И. Пунический Карфаген в свете новейших раскопок // ВЛИ. - 1962. -№ 3.
- Авдиев В.И. Карфаген, Рим и Египет // Преподавание истории в школе. - 1966. - № 1.
- Балух В.О., Коцур А.П. Історія Стародавнього Риму. - Чернівці: Книги XXI, 2005.
- Балух В.О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. - Т.1. Стародавній Рим. - Чернівці: Наші книги, 2008.
- Бокшанин А.Г. Социальный кризис в Римской империи в 1 в. н.э. - М., 1954.
- Бюхер К. Восстание рабов 143-129 гг. до Р.Х. / Пер. с нем. под ред. И.С. Плотникова. -Л., 1924.
- Гиббон Э. История упадка и разрушения Римской империи. - М., 1996-1997.
- Грант М. Двенадцать цезарей. - М., 1998.
- Грант М. Римские императоры. - М., 1998.
- Грант М. Крушение Римской империи. - М., 1998.
- Грацианский Н.П. Из социально-экономической истории западноевропейского крестьянства: Сб. ст. - М., 1960.

- Гревс И.М. Очерки из истории римского земледелия (преимущественно во время Империи).-Спб., 1988.-Т.1.
- Донини А. У истоков христианства. - М., 1989.
- Егоров А.Б. Рим на грани эпох: Проблемы рождения и формирования принципата. -Д., 1985.
- Зелинский Ф.Ф. Императорский Рим. - Спб., 1999.
- Златковская Т.Д. Мезия в I—II вв. н.э. - М., 1951.
- Игнатенко А.В. Древний Рим: от военной демократии к военной диктатуре. -Свердловск, 1988.
- Каждан А.П. Происхождение христианства и его сущность. - М., 1962.
- Кнабе Г.С. Римское общество в эпоху ранней Империи. - М., 1983.
- Кнабе Г.С. Древний Рим - история и повседневность: Очерки. - М., 1986.
- Ковалев СИ. Проблема происхождения патрициев и плебеев//Труды юбилейной научн. сессии. Серия ист. наук. - Л.: Изд-во Ленинг. ун-та, 1948.
- Ковалев С.И. К вопросу о характере социального переворота III-V вв. в Западной Римской империи // ВДИ. - 1954. - № 3.
- Ковалёв С.И. Опыт периодизации римской истории // ВДИ. - 1955. - № 4.
- Ковалев С.И. К вопросу о датировке начала восстания Спартака // ВДИ. - 1956. -№2.
- Колосовская Ю.К. Паннония в III вв. - М., 1973.
- Коптев А.В. От прав гражданства к праву колоната: Формирование крепостного права в поздней Римской империи. - Вологда, 1995.
- Коржева К.П. Восстание Спартака в советской историографии // ВИ. - 1974. -№ 1.
- Корсунский А. Р. Готская Испания. - М., 1969.
- Крист К. История времен римских императоров. - Ростов-на-Дону, 1997. - Т. 1-2.
- Кругликова ИТ. Дакия в эпоху римской оккупации. - М., 1955.
- Кудрявцев О.В. Рим, Армения и Парфия во второй половине правления Нерона //ВДИ.- 1949.-№3.
- Ленцман А.Н. Происхождение христианства. - М., 1958.
- Лившиц Г.И. Классовая борьба в Иудее и восстание против Рима. - Минск, 1957.
- Лившиц Г.М. Классовая борьба в Иудее и восстание против Рима. - Минск, 1957.
- Лившиц Г.М. Кумранские рукописи и их историческое значение. - Минск, 1959.
- Лившиц Г.М. Социально-политическая борьба в Риме 60-х гг. 1 в. до н.э. и заговор Каталины.- Минск, 1960.
- Лившиц Г.М. Происхождение христианства в свете рукописей Мертвого моря. -Минск, 1967.
- Машкин Н.А. Принципат Августа .- М.-Л., 1949.
- Маяк И.Д. Проблема генезиса римского полиса // ВДИ. - 1976. - № 4.

- Маяк И.Л. Римляне ранней Республики. - М., 1993.
- Мишулин А.В. Античная Испания. - М., 1952.
- Мишулин А.В. Спартакoвское восстание: Революция рабов в Риме в I в. до н.э. -М., 1955.
- Немировский А.И. Социальная борьба в Риме в 90-80 гг. до н.э. Диктатура Суллы // Преподавание истории в школе. - 1954. - № 5.
- Немировский А.И. К вопросу о рабстве в древнем Риме // Научные доклады высшей школы. Ист. Науки. - 1960. - № 4.
- Немировский А.И. Идеология и культура раннего Рима. - Воронеж, 1964.
- Немировский А.И. Идеология патрициев и плебеев по данным римской религии // Античное общество. - М., 1967.
- Немировский А.И. Полибий как историк //ВИ. - 1974. - № 6
- Нич К.В. История Римской республики. - М., 1908.
- Петречко О.М. Зовнішня політика Римської імперії в I ст. н.е. - Львів, 1998.
- Ранович А.Б. Восточные провинции Римской империи в I-III вв. - М.- Д., 1949.
- Ранович А.В. Колонат и римское законодательство II-V вв. н.э. //ВДИ. - 1951. -№ 1.
- Ранович А.Б. О раннем христианстве. - М., 1959.
- Ростовцев М.И. Общество и хозяйство в Римской империи: В 2-х т. - М.,2003. -Т. 1-2.
- Ростовцев М.И. Рождение Римской империи. - М., 2003.
- Свенцицкая И. С. Сельская община Малой Азии в I - III вв. н.э.//ВДИ. - 1961. -№3.
- Свенцицкая И.С. Рабы и вольноотпущенники в сельских местностях провинции Азии // ВДИ. - 1963. - № 4.
- Токмаков В.Н. Военная организация Рима ранней Республики (VI-IV вв. до н. э.). -М., 1988.
- Трухина Н.Н. Политика и политики "золотого века" Римской республики (II в. до н.э.).-М., 1986.
- Туркина Д.Г. Проскрипции второго триумvirата (43-41 гг. до н.э.) и их социальная роль // Некоторые вопросы всеобщей истории. - Челябинск, 1968. - Вып. 3.
- Утченко С.Л. Идеино-политическая борьба в Риме накануне падения Республики. -М., 1952.
- Утченко С.Л. Кризис и падение Римской республики. - М., 1965.
- Ферреро Г. Величие и падение Рима: В 4-х т. / Пер. с франц. А.А. Захарова. -М., 1915-1925.-Т. I-V.
- Ферреро Г. Юлий Цезарь / Пер. А. Захарова. - Ростов-на-Дону, 1996.
- Хёфлинг Г. Римляне, рабы, гладиаторы: Спартак у ворот Рима / Пер. с нем., послесл. и ком. Е.В. Ляпустаной. – М., 1992.
- Цветаев И.В. Из жизни высших школ Римской империи. – М., 1902.
- Штаерман Е.М. Кризис рабовладельческого строя в западных провинциях Римской империи. – М., 1965.

Штаерман Е.М. Светоний и его время // Светоний. Жизнь двенадцати цезарей. – М., 1993.

Штраус Д. Жизнь Иисуса. – М., 1992.

Юдикис Н.Х. Ранний римский колонат // Уч. зап Вологодск. пед. ин-та. – Вологда, 1947.

Юдикис Н.Х. Римский колонат ранней империи // Уч. зап. Вологодского пед. ин-та. – Вологда, 1948.

Допоміжна

Барри А. Калигула. – М., 2000.

Бернштам А.Н. Очерк истории гуннов. - Л., 1951.

Бокшанин А.Г. Парфия и Рим. - М, 1960-1966. - ЧЧ. I -II.

Бувье-Ажан М. Аттила. - М., 2003.

Буданова В.П. Готы в эпоху Великого переселения народов. - М., 1990.

Голубцова Е.С. Северное Причерноморье и Рим на рубеже нашей эры. - М., 1951.

Голубцова Е.С. Очерки социально-политической истории Малой Азии в III вв. (Независимая сельская община). - М., 1962.

Гревс И. М. Тацит. Жизнь и творчество. - М. - Л., 1946.

Гриффин Мариам Т. Нерон: Конец династии. - М., 1999.

Джонс А.Х. Гибель античного мира. - Ростов-на-Дону, 1997.

Дуров В.С. Нерон. - СПб., 1997.

Каждан А.П. От Христа к Константину. - М., 1965.

Каждан А.П. Судьба христианства при Константине // ВДИ. - 1965. - № 5.

Камерон Ч. Термы римлян. - М., 1999.

Кнабе Г.С. Корнелий Тацит. Время. Жизнь. Книги. - М., 1981.

Мишулин А.В. Спартак. - М., 1950.

Мотус А.А. Лукреций Кар - великий просветитель древности: Общественно-политические взгляды Лукреция Кара // Уч. зап Ленинг. пед. ин-та, т.188, ист.-филол., 1959.

Немировский А. И. Три войны.-Д., 1961.

Немировский А.И. Слоны Ганнибала. - М., 1963.

Немировский А.И. Полибий как историк //ВИ. - 1974. - № 6

Нони Д. Калигула. - Ростов-на-Дону, 2002.

Покровский М.М. Юлий Цезарь // Записки Юлия Цезаря. - М., 1962.

Севостьянова О.И. Аппиан и его "Римская история" // ВДИ. - 1950. - № 2.

Сенкевич Г. Камо грядеши. - М., 1989.

Сергеенко М.Е. Помпеи. - М., 2002.

Тэн И. Тит Ливии. Критические исследования. - М., 1900.

Удальцова З. В. Прокопий Кесарийский и его "История войн с готами" // Прокопий из Кесарии. Война с готами. - М., 1950.

Удальцова З. В. Законодательные реформы Юстиниана // Византийский временник. - 1965. - Т. 26 .

Утченко С.Л. Древний Рим: События, люди, идеи. - М., 1969.

- Утченко С.Л. Цицерон и Каталина // ВДИ. - 1972. - № 2,3. Утченко С.Л. Ещё раз о римской системе ценностей // ВДИ. - 1973. - № 4.
- Утченко С.Л. Юлий Цезарь. - М., 1984.
- Утченко С.Л. Цицерон и его время. - М., 1984.
- Фельсберг Э. Братья Гракхи. - Юрьев, 1910.
- Феодосии В.А. Киприан и античное христианство. - Минск, 1991.
- Цирес А.Г. Архитектура Колизея. - М., 1940.
- Энтони А. Баррет. Калигула. - М., 2000.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Палеоісторія

Alan R. Templeton. Human Races: A Genetic and Evolutionary Perspective
Department of
Biology Washington University.

<http://www.unl.edu/rhames/courses/current/readings/templeton.pdf>

Geoff Bailey. World Prehistory from the Margins: The Role of Coastlines in Human Evolution // Journal of Interdisciplinary Studies in History and Archaeology. - Vol. 1. - No.1 (Summer 2004). - 39-50 pp. <http://eprints.whiterose.ac.uk/1897/1/baileyg7.pdf>

Graslund Bo. The birth of prehistoric chronology. - Cambridge: Cambridge University Press.- 1987.

<https://www.library.uq.edu.au/ojs/index.php/aa/article/view/1451/1444>

Paul Mellars. Neanderthals and the modern human colonization of Europe // Department of Archaeology. - Cambridge University.

<http://www.unl.edu/rhames/courses/current/readings/mellars-human-dispersal.pdf>

Renfrew Colin. Prehistory: The Making of the Human Mind. - New York: Modern Library. -

2008. https://384ae8dbd578094fb7715634448b40abab46a656.googleusercontent.com/host/0/B76vrkfykRBgYVB1cm5ZbDRGSU0/gdk1_29/B00125L81W-Prehistory-Making-Modern-Library-Chronicles-ebook.pdf

Shea J.J. Neanderthals, competition and the origin of modern human behaviour in the Levant // Evolutionary Anthropology 12. - 2003. - 173–187.

http://www.academia.edu/2619389/John_J._Shea._2003_Neandertals_Competition_and_the_Origin_of_Modern_Human_Behavior_in_the_Levant._Evolutionary_Anthropology_12_4_173-187

Steven Mithen. AFTER THE ICE. A Global Human History, 20,000-5000 Be // Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

<http://ghaly.union.edu/ghalya/SMARTERPLANET/PRESENTATION/WalkerReading1.pdf>

"The origin of Homo floresiensis and its relation to evolutionary processes under isolation" // Anthropological Science. – 2008.

http://www.academia.edu/1155557/The_origin_of_Homo_floresiensis_and_its_relation_to_evolutionary_processes_under_isolation

World prehistory and archeology: Pathways through Time / Michael Chazan. – 2008.
<http://www.ablongman.com/html/productinfo/chazan1e/0205406211.pdf>

2. Історія Стародавнього Сходу

Bard Kathryn, A. Ian Shaw. The Oxford Illustrated History of Ancient Egypt. - Oxford: Oxford University Press, 2000.

<https://docs.google.com/document/d/1JSzGFpJSu13erFCZ4CjbtM9s8z2p75yFEE3Ar6IJHmo/edit>

Before the pyramids / E. Teeter.

<https://oi.uchicago.edu/sites/oi.uchicago.edu/files/uploads/shared/docs/oimp33.pdf>

Encyclopedia of ancient Egypt revised edition / Margaret R. Bunson.

[http://www.e-](http://www.e-reading.club/bookreader.php/142072/Bunson_Encyclopedia_of_ancient_Egypt.pdf)

[reading.club/bookreader.php/142072/Bunson Encyclopedia of ancient Egypt.pdf](http://www.e-reading.club/bookreader.php/142072/Bunson_Encyclopedia_of_ancient_Egypt.pdf)

Postgate, J.N. Early Mesopotamia: Society and Economy at the Dawn of History. - London: Routledge - 1992.

<http://0415110327-hz8j.ebookexpect.top>

<http://johnsie.mycincylife.com/pdfdoc/early-mesopotamia-society-and-economy-at-the-dawn-of-history.pdf>

History of Mesopotamia // Enciclopedia Britannica

<https://www.britannica.com/place/Mesopotamia-historical-region-Asia>

Ancient Empires From Mesopotamia To The Rise Of Islam.

<http://trophycup.xyz/ancient-empires-from-mesopotamia-to-the-rise-of-islam-pdf-download.html>

Bannerjee Dr. Gauranganath. India as known to the ancient world. Humphrey Milford, Oxford University Press, London. - 1921.

<https://archive.org/stream/indiaasknowntoan00banerich#page/n3/mode/2up>

Bayly C. A. "State and Economy in India over Seven Hundred Years" // Economic History Review. – November, 1985.

<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-0289.1985.tb00391.x/full>

The Cambridge History of China.

http://www.twirpx.com/files/historic/asia_africa/china/cambridge_history_of_china/

The Cambridge History of Ancient China.

https://vk.com/doc-20115218_218245179?dl=49439d20e4d5a8a313

3. Історія Стародавньої Греції та Риму

Thomas Wardle. The history of ancient Greece, its colonies and conquests from the earliest accounts till division of the Macedonian Empire in the East. – 1835.

https://books.google.com.ua/books?id=AktXAAAAYAAJ&redir_esc=y

Rhodes P.J. The Greek City-States: A Source Book (2nd ed.). - Cambridge: Cambridge University Press. – 2007.

https://books.google.com.ua/books?id=ExTD53kd1JoC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Roisman Joseph, Worthington Ian. A Companion to Ancient Macedonia. – 2011.
https://books.google.com.ua/books?id=QsJ183uUDkMC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Williams Kirstina D. Christianity's affects on life in the Roman Empire. – 2015.
https://www.researchgate.net/publication/280917131_Christianity's_affects_on_life_in_the_Roman_Empire

Edward Gibbon. The History of the Decline and Fall of the Roman Empire. - 12 vols. -1776.
<http://oll.libertyfund.org/titles/gibbon-the-history-of-the-decline-and-fall-of-the-roman-empire-12-vols>

Gabucci Ada. Rome (Dictionaries of Civilizations. - 2007.
<http://petalless.kwikphp.com/rome-dictionaries-of-civilization-epub-pdf-fb2/?i=1>

Religions of Rom
http://khazarzar.skeptik.net/books/rel_rom1.pdf

Rome: An Empire's Story.
<http://www.twirpx.com/file/1991788/>

The Roman Empire - B.C. 29 to A.D. 476
http://www.preteristarchive.com/Books/pdf/1908_jones_roman-empire.pdf

Навчально-методичне видання

Андрусяк Ярослав Ярославович

**Всесвітня історія (давній час)
Навчально-методичні рекомендації**

Андрусяк Я. Всесвітня історія (давній час) : навчально-методичні рекомендації (для студентів денної та заочної форми навчання за спеціальністю 032 – «Історія та археологія») / Ярослав Андрусяк [Ужгород. нац. ун-т; ф-т. історії та міжнародних відносин; каф. історії Стародавнього світу і Середніх віків]. – Ужгород : ПП «ІНВАЗОР», Ужгород – 2018. – 80 с.

Підписано до друку
28.03.2018. Формат 60x84/16 Гарн.тип Таймс.
Папір офсетний № 1. Ум.-друк. Арк 4,7.
Обл.- вид. арк 4,8. Наклад 100 прим. Замовл. № 21.
Віддруковано з готового оригінал макету

Приватне підприємство „Інватор”
Свідоцтво серія А00 № 385608
88000, м. Ужгород, вул. Мукачівська, 20
тел.: 050 68 38 783

**УДК 94 (3) (076)
ББК Т3 (03) я 73
Т-20**